

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Alma Kajdiž

Vpliv zoroastrizma na abrahamske religije – judaizem, krščanstvo in islam

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Alma Kajdiž

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Smrke

Vpliv zoroastrizma na abrahamske religije – judaizem, krščanstvo in islam

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

Vpliv zoroastrizma na abrahamske religije – judaizem, krščanstvo in islam

Tako imenovane abrahamske religije (judaizem, krščanstvo in islam) so najbolj razširjene religije na svetu. Skozi zgodovino so s svojimi verskimi koncepti gotovo vplivale ena na drugo. Zoroastrizem pa je nekoč vplivna in svetovno razširjena religija, ki je obstajala že pred nastankom in razvojem abrahamskih religij, kot jih poznamo danes. Strokovnjaka Mary Boyce in John R. Hinnells sta ena redkih, ki sta verstvo približala akademski stroki in s svojimi deli razkrila očitne podobnosti religijskih konceptov kronološko starejšega zoroastrizma s tistimi, ki se pojavijo šele kasneje v abrahamskih religijah. V diplomskem delu predstavljam teorijo, po kateri so nekateri verski elementi treh t. i. abrahamskih religij predelave oz. transformacije idej zoroastrizma. Kot primer analiziram sklop idej in mitov, ki jih vsebuje krščanska božična zgodba po Matejevem evangeliju, kjer je pozornost usmerjena predvsem v nekatere eshatološke koncepte ter idejo odrešenika. Diplomaska naloga se tako lahko obravnava kot prispevek k religioški demistifikaciji edinstvenosti in izvirnosti abrahamskih religij, še posebej koncepta božiča.

Ključne besede: zoroastrizem, abrahamske religije, božič, odrešenik, eshatološki koncepti, podobnosti med religijami.

The impact of Zoroastrianism on Abrahamic religions – Judaism, Christianity and Islam

The so-called Abrahamic religions (Judaism, Christianity and Islam) are the most widespread religions in the world, which have certainly interacted with each other throughout history with their religious concepts. Zoroastrianism is a once influential and worldwide religion that existed before the formation and development of the Abrahamic religions, as we know them today. Specialists Mary Boyce and John R. Hinnells are of but a few who placed Zoroastrianism closer to the academic profession, and whose works reveal the obvious similarities between religious concepts of chronologically older Zoroastrianism and those that occur later in the Abrahamic religions. The purpose of this study is to present a theory according to which some religious elements of Abrahamic religions include conversions or transformations of religious ideas taken from Zoroastrianism. As an example, I am introducing a set of ideas and myths contained in the Christian Christmas story by Matthew, with special attention given mainly to some eschatological concepts and the idea of a saviour. The thesis can thus be considered as a contribution to the demystification of religious uniqueness and originality of the Abrahamic religions, especially the concept of Christmas.

Keywords: Zoroastrianism, Abrahamic religions, Christmas, saviour, eschatological concepts, similarities between religions.

KAZALO

1 UVOD	6
2 INDOIRANCI	8
2.1 Proto-indoiranska religija	8
3 ZOROASTER IN OBLIKOVANJE VERE	9
3.1 Sveta knjiga - Avesta	10
3.2 Zoroaster	11
3.3 Monoteizem	12
3.4 Kozmični dualizem	13
3.5 Heptada	13
3.6 Periodizacija obstoja sveta	14
3.7 Zoroastrska duhovščina in religijski običaji	15
3.7.1 Magi	15
3.7.2 Osnovni religijski rituali	16
3.7.3 Religijski rituali ob smrti	16
3.8 Eshatologija posmrtnega življenja	17
3.8.1 Ideja eshatološke retribucije	17
3.8.2 Poslednja sodba in končno telesno vstajenje	18
3.9 Greh in kazni	18
4 PRENOS IDEJ MED RELIGIJAMI	19
5 ODNOS MED ZOROASTRIZMOM IN ABRAHAMSKIMI RELIGIJAMI	20
5.1 Odnos z judaizmom	21
5.1.1 Perzijski kralj Kir	21
5.1.2 Podobnosti med religijama	22
5.2 Odnos s krščanstvom	23
5.2.1 Podobnosti med religijama	23
5.3 Odnos z islamom	24
5.3.1 Podobnosti med religijama	25
6 ANALIZA VPLIVA ZOROASTRIZMA NA NOVO ZAVEZO	26
6.1 Podoba odrešenika	26
6.1.1 Zoroastrski odrešenik	26
6.1.2 Judovsko-krščanska podoba odrešenika	27
6.2 Izvor in namen Matejevega evangelija	28
6.2.1 Avtor Matejevega evangelija	29

6.3 Božična zgodba po Matejevem evangeliju.....	30
6.3.1 Božični dan.....	31
6.3.2 Trije modri.....	32
6.3.3 Zvezda	33
6.3.4 Aseksualno spočetje in deviški porod	33
6.3.5 Angel varuh (s krili)	34
6.3.6 Avreola	34
6.3.7 Božična jelka in trije dobri možje	35
7 ZOROASTRIZEM DANES.....	35
8 SKLEP.....	36
9 LITERATURA.....	38

1 UVOD

»Ko je bil Jezus rojen v Betlehemu v Judeji v dneh kralja Heroda, so prišli modri z Vzhoda v Jeruzalem in govorili: »Kje je ta, ki se je rodil kot judovski kralj? Videli smo namreč, da je vzšla njegova zvezda, in smo se mu prišli poklonit« Mt 2, 1-2 (Svetopisemska družba Slovenije 2001d). To je ena izmed najbolj znanih omemb, ki kažejo na vpliv zoroastrizma na Biblijo. Abraham Valentine Williams Jackson (1906, 335) argumentira, da se modrim z Vzhoda (tudi trije kralji) pripisuje podobnost z magi – zoroastrskimi duhovniki, svečeniki (W. Jackson 1906, 335), to pa najverjetneje zato, ker se v grški različici evangelija po Mateju za njih uporablja izraz *magoi* - bibliologi so že pred časom domnevali, da le-ta označuje zoroastrske duhovnike.

»Tako kot so Parsi ruševine ljudi, tako so njihove svete knjige ruševine religije. Na svetu ni bilo večjega verovanja, ki bi pustilo tako puste in pomanjkljive spomenike svoje pretekle slave« (Darmesteter v Stepaniants 2002, 159). Zoroastrizem je religija, ki izvira iz staroperzijske civilizacije. Ustanovil naj bi jo prerok Zaratuštra, Zaratustra oz. Zoroaster, njen najverjetnejši razpon obstoja pa sega od 6. stoletja p. n. š. do 7. stoletja n. š. Najverjetnejši zato, ker strokovnjaki zaradi pomanjkanja virov o tem niso soglasni. Glede na to, kar vemo danes, se v zgodovini še ni zgodilo, da bi tako velika religija, s tako velikim vplivom praktično izginila z obličja Zemlje, pa vendar je (za večino neopazno) pustila nekaj religijskih idej, katerih transformacije je zaznati v treh pomembnih svetovnih religijah – judaizmu, krščanstvu in islamu - označujemo jih z izrazom abrahamske religije. Judaizem je najstarejši in za sveto knjigo priznava staro, hebrejsko različico Biblije oz. Svetega pisma, ki jo v krščanstvu označujejo z izrazom Stara zaveza. Iz predpostavk judaizma se je oblikovalo krščanstvo, ki judovski Bibliji dodaja še t. i. Novo zavezo, islam pa je najmlajše verstvo s sveto knjigo Koran.

Zaradi težko dostopnih, skromnih in slabo razumljivih zoroastrskih verskih besedil žal obstaja le peščica raziskovalcev te religije in analitikov njenega vpliva na svetovna verstva. Med glavnimi sta avtorja Mary Boyce in John R. Hinnells, zato se bom večinoma obračala na njuno strokovno literaturo. Vredno pa je omeniti, da novejša literature na to temo praktično ni. Viri (predvsem članki iz religioloških revij) izhajajo iz konca 19. in začetka 20. stoletja, z izjemo peščice avtorjev, ki so svoje izsledke zapisali v drugi polovici ter proti koncu 20. stoletja. Obstaja tudi kar nekaj spletnih strani posvečenih opisovanju in razlagi zoroastrizma, vendar za podatke, pridobljene prek spletnih virov, žal ni zagotovila, da so verodostojni. Po

preletu opisov nekaterih osnovnih elementov religije na omenjenih internetnih straneh, sem namreč opazila velike odklone v razlagah istega pojma, zato bom spletne vire v diplomski nalogi za argumentacijo svojih trditev upoštevala bolj poredko.

Namen diplomskega dela je predstaviti tezo, po kateri so nekateri verski elementi treh t. i. abrahamskih religij predelave oz. transformacije idej zoroastrizma. Kot primer bom v razpravi analizirala sklop idej in mitov, ki jih vsebuje krščanska božična zgodba po Matejevem evangeliju, ter poiskala možne vzporednice z religijskimi elementi v zoroastrizmu. Posebne pozornosti bodo deležni predvsem nekateri eshatološki koncepti ter ideja odrešenika. Diplomaska naloga ima poleg pripadajočih naslovnice, kazala in uvoda, tri vsebinske dele. V prvem so za lažje razumevanje najprej navedene splošne značilnosti zoroastrske religije – njeni zametki, zgodovinski razvoj in glavne doktrinarne, mitske in ritualne značilnosti, razbrane iz skromnih zapisov, ki danes o religiji obstajajo. Drugi del je namenjen razpravi o medreligijskem vplivu na splošno ter o vplivih, učinkih in odnosu zoroastrizma z abrahamskimi religijami - omenjeno bo, kako so se religije med seboj srečale (kulturni stik), ter na kakšen način, in zakaj je sploh lahko stekla izmenjava religijskih idej. Na podlagi analize glavnih elementov krščanske božične zgodbe bodo v tretjem delu naloge raziskovane podobnosti z religijskimi koncepti zoroastrizma. V sklepu bodo zapisane glavne ugotovitve, omenjena bodo tudi opozorila na omejitve in morebitne pomanjkljivosti raziskave.

2 INDOIRANCI

»Znanstveniki si že več kot sto let prizadevajo, da bi ugotovili prvotno domovino Indoevropcejev, razvozlati njihovo protozgodovino in razsvetlili potek njihovih preseljevanj. Njihovo pradomovino so iskali v severni in srednji Evropi, v ruskih stepah, osrednji Aziji, Anatoliji, itd. Danes se strinjajo, da je bila na področju severno od Črnega morja, med Karpati in Kavkazom« (Eliade 1996, I/126). Predniki Irancev in Indijcev so v daljni preteklosti (obdobje kamene dobe) sestavljali eno ljudstvo, t. i. *proto-Indoirance* (Boyce 2001¹, 2), ki je veljalo za pol-nomadske živinorejce. Njihova družba je bila razdeljena na dve skupini – svete može in laike. Dolgo ustaljen način določenega stila življenja je puščal le malo prostora za razvoj in spremembe, zato je verjetno prišlo do oblikovanja trdne religijske tradicije s tako neverjetno močjo, da so njeni elementi še danes ohranjeni in upoštevani s strani naslednikov - Parsi v Indiji, Jazdi v Iranu, Karači v Pakistanu in pripadniki v Zanzibarju. Nekje v tretjem tisočletju pred našim štetjem se je ljudstvo Indoirancev razklalo na dve ločeni ljudstvi - Irance in Indijce. V tem času so začeli odkrivati bron, ukrotili so konje in pričela se je t. i. doba herojev, ki je povečevala čast in slavo vojščakov za ceno zasežene vasi ali naselbine, kjer je bilo ubitih veliko ljudi. Zdi se, da je v tem razburljivem obdobju prevladovala čast nad razumom, zato se je skozi čas pojavila potreba po rojstvu Zoroastra, ki bi poiskal razloge za človekovo tegobno bivanje na Zemlji (Boyce 2001, 2-3).

2.1 Proto-indoiranska religija

Osnovni elementi zoroastrskega kulta so enaki tistim od starodavnih, kamenodobnih nomadskih živinorejcev – predvsem sta to voda in ogenj. Voda je omogočala življenje na stepah (Indoiranci so ji pripisali boginjo), ogenj pa je grel med mrzlimi zimami in omogočal kuhanje hrane (mesa). Ker je bilo v davnini zelo težko pridobiti ogenj, se je oblikovalo mišljenje, da mora ta vedno goreti, zaradi česar se je izoblikoval kult o večnem ognju in njegovi božanski moči. Svojim božanskim figuram je takratno ljudstvo namenjalo (krvave) daritve, uvedli so dnevno čaščenje božanstev ter oblikovali neko začetno obliko molitve, s katero so opravičevali dejanje z žrtvenim jagnjetom. Razumljivo je, da je bila proto-religija politeistična, poznali so t. i. kultne bogove (voda, ogenj), bogove narave (nebo, zemlja, sonce,

¹ Obravnavana literatura je prvič izšla leta 1979.

luna, veter) ter ostale bogove, ki so jih izumili tako, da so poosebili abstrakcije, npr. ljubezen, prijateljstvo, pogum, ponižnost, itd. Najpomembnejša sta bila bogova *Varuna* (voda) in *Mitra* (oganj), ki sta poosebljala lojalnost in resnico, pripisali so jima naziv *ahura*, kar pomeni gospod. Katerega izmed obeh bogov bo določena naselbina Indoirancev bolj častila, je bilo odvisno od vodje skupnosti, ki je imel v rokah politično oblast. Zaradi težnje po modrem vladarju, ki bi imel ultimativno kontrolo nad zakonom, pa se je čez čas oblikovalo še tretje, najmočnejše in največje božanstvo *Ahura Mazda* (modri gospod), ki kasneje, v zoroastrizmu, obvelja kot edini pravi bog. Glede smrti in posmrtnega življenja je starodavno ljudstvo oblikovalo mišljenje, da sveta nikoli ne bo konec, ker se bo človeštvo vekomaj obnavljalo. Verjeli so v posmrtno življenje, kjer duša po smrti še tri dni ostane na Zemlji, preden se odpravi navzdol, proti kraljestvu smrti, kjer mora na čolnu prečkati črno reko. Duša tako živi naprej, kvaliteta življenja pa je odvisna od darovanj družine umrlega.

Sklepa se lahko, da se je tik preden so se Indoiranci ločili, v mentaliteti ljudi oblikovalo novo upanje o obstoju posmrtnega življenja, kot tolažba tistim, ki na Zemlji niso imeli sreče. Izumili so koncept paradiža, raja, kamor bi duša po smrti odplavala iz temin kraljestva smrti. Prečkanju črne reke se je odvzel koncept čolna in dodal koncept mostu, preko katerega lahko iz kraljestva smrti v paradiž pridejo samo tisti, ki so vredni. Nadalje se je iz težnje po poti v raj oblikovalo verovanje v končno telesno vstajenje, ker je bilo nepredstavljivo, da lahko vse dobre občutke in večno srečo izkusi duša, ne pa tudi telo. Tako so trdili, da se v prvem letu smrti kosti telesa dvignejo iz groba, ogrnejo z nesmrtnim mesom ter se združijo z dušo v raj (Boyce 2001, 3-14).

3 ZOROASTER IN OBLIKOVANJE VERE

Časovno premico življenja preroka Zoroastra in trajanja zoroastrizma strokovnjaki ocenjujejo zelo različno. Mary Boyce (2001, 18) argumentira, da je Zoroaster živel nekje med leti 1700–1500 p. n. š. (Boyce 2001, 18), Abraham Valentine Williams Jackson (1906, 335-336) pa trdi, da je živel mnogo kasneje, med leti 660-583 p. n. š. Navaja, da je to v jeziku *pahlavi* (jezik v času sasanidske vladavine) zapisano v starih verskih knjigah. »Zoroaster se je pojavil v prvi polovici sedmega stoletja pred Kristusom v Mediji, kjer je stoletje prej asirski kralj v ujetništvo zajel Izraelite /.../, njegova smrt pa je nastopila kmalu po tem, ko so Judje padli pod ujetništvo Babilona« (W. Jackson 1906, 335). George Foot Moore (1912, 185-186) navaja, da Grki Zoroastrovo življenje postavljajo 5000 let pred trojansko vojno oz. 6000 let

pred Platonom, t. i. *Bundahishn* iz 9. stoletja (povzetek svete zoroastrske literature) vključno s Parsi in raznimi muslimanskimi avtorji, pa njegovo življenje ocenjujejo na 258 let pred Aleksandrom Velikim, iz česar se sklepa, da se je Zoroaster rodil leta 660 p. n. š. »Informacije, ki jih imamo na voljo za kalkulacijo Zoroastrovih datumov so zelo konfliktna. /.../ Podatki pridobljeni iz raznih dokumentov so preveč razpršeni in ohlapni, da bi bili zanesljivi, zato nam preostane zgolj lingvistična interpretacija *Gat*. /.../ Dokler ni predlagana kakšna boljša rešitev se naj upošteva, da se je življenje Zoroastra začelo nekje od sedmega do šestega stoletja pred našim štetjem« (Nigosian 2003², 16). Ne glede na različne podatke o časovnem razponu zoroastrizma obstaja dokaz, da je bil eden izmed perzijskih kraljev *Darius Hystaspis* zoroastrijec, zato je zoroastrizem v Perziji obstajal vsaj do 6. stoletja našega štetja (ko je vladal omenjeni kralj) (F. Moore 1912, 185-186).

3.1 Sveta knjiga - Avesta

Življenje Zoroastra je najbolj razvidno iz *Gat* (*Gathas*), petih himen, ki naj bi jih napisal prerok sam. Te veljajo za najbolj sveto in najstarejše besedilo od vseh zoroastrskih verskih tekstov in so del *Aveste* (sveta knjiga), delčki katere so danes zelo slabo ohranjeni. Obstajajo pa tudi teksti, ki so jih po ustnem izročilu zapisovali šele dolgo po smrti preroka, kar imenujejo *mlajša Avesta* (Boyce 2001, 17). Avesta, ki je ohranjena še danes (mlajša Avesta) izvira iz 9. stoletja našega štetja in je le del obsežne kolekcije tekstov, napisanih že v času prvega sasanidskega kralja (226-240 p. n. š.). Glede na staro tradicijo ljudstva Parsov naj bi kolekcija vsebovala kar 21 knjig, med katerimi je v originalni obliki ostala precej dobro ohranjena zgolj ena (imenovana *Vendidad*). Mlajša Avesta je tako sestavljena iz ohranjenega dela ter skromnih ostankov preostalih dvajsetih knjig, večinoma preoblikovanih v liturgije, katerim so tudi kasneje dodajali material. Razdeljena je na pet delov³: *Jasna* (*Yasna*) - liturgija namenjena daritvam božanstvom; *Vendidad* - pravila čistega in nečistega; *Jašti* (*Yashts*) - himne namenjene božanstvom; *Khorda Avesta* (*Khordah Avesta*) - kolekcija molitev za laike in duhovnike; *Gate* (*Gathas*) - metrični teksti, zapisani v drugem dialektu kot ostali, obravnavani kot najstarejši in najbolj sveti del *Aveste* (F. Moore 1912, 184-185).

² Obravnavana literatura je prvič izšla leta 1993.

³ Avesta -- Zoroastrian archives (2012) navajajo nekoliko drugačno razdelitev posameznih delov *Aveste*, in sicer *Jasna*, *Khorda Avesta* (vsebuje *Gate*), *Visperad*, *Vendidad* in fragmente tekstov, med katerimi so tudi *Jašti* (*Avesta* -- Zoroastrian archives 2012). Solomon Alexander Nigosian (2003, 10) pa ponudi razdelitev *Jasna*, *Visperad*, *Videvdad* (*Vendidad*) in *Jašti* (Nigosian 2003, 10).

Seveda ni izključeno, da so se teksti v mlajši Avesti skozi zgodovino nekoliko preoblikovali in narobe prevedli, vendar pa John Hinnells (1969, 163-164) trdi, da vsi (njegovi) teoretični izsledki temeljijo na sprotnem primerjanju dejstev in informacij iz originalnih tekstov (kjer je to mogoče) z njihovo kasneje zapisano različico (Hinnells 1969, 163-164). Glavni viri za raziskovanje zoroastrizma so torej razdeljeni v dve kategoriji – zoroastrsko in ne-zoroastrsko. Zoroastrski viri zajemajo tekste, ki se nahajajo v sami Avesti (oz. mlajši Avesti), ostali viri pa so kolekcije kasnejših religijskih dokumentov - med njih štejemo *Bundahishn*, *Denkard*, *Zadspram* in mnoge druge – ki so večinoma sestavljene iz del grških in starorimskih klasičnih avtorjev ter tudi referenc armenskih, sirskih, arabskih, kitajskih in celo islandskih avtorjev (Nigosian 2003, 10).

3.2 Zoroaster

V himnah je Zoroaster obravnavan kot človek in vsak strokovnjak Aveste bi trdil, da je kot zgodovinska oseba res obstajal (F. Moore 1912, 185), Mircea Eliade (1996, I/196) pa trdi, da obstajata dva pogleda na Zoroastra. Po prvem je Zoroaster zgodovinska osebnost, reformator tradicionalne etnične religije, glede na drugega pa je njegova religija derivat iranske religije (*mazdaizem*), s središčem v čaščenju glavne figure - Ahure Mazda. Zagovorniki druge perspektive trdijo, da Zoroaster ni nikoli živel (Eliade 1996, I/196). Vsekakor ni jasnih podatkov o njegovem rojstvu. Kar nekaj učenjakov trdi, da izvira iz Medije (včasih področje v Perziji), od koder je v iskanju novih priložnosti odpotoval v Baktirijo (področje v današnjem Afganistanu, včasih del Perzije) in tam doživel velik uspeh. Glede na himne je za velik uspeh zoroastrizma zaslužna tudi podpora izjemno dobrega in pravičnega kralja *Vishtaspa*, ki pa je mogoče, podobno kot Zoroaster, zgolj fiktivna figura za promocijo vere (F. Moore 1912, 186-187). Himne razkrivajo, da je prerok sam sebe poimenoval *zaotar*, kar pomeni popolnoma izobražen duhovnik. V njih argumentira, da je edini ustanovitelj (religije), ki je hkrati duhovnik in prerok. Že od malih nog naj bi iskal znanje in se izpopolnjeval pri številnih učiteljih (ustno, ker pisati še niso znali). Glede na staro zoroastrsko tradicijo naj bi mnogo let taval po svetu v iskanju resnice. Takrat je videl nasilje, plenjenje vasi, ubijanje, trpljenje in ker se sam ni bil fizično sposoben boriti proti temu, je začel močno hrepeneti po pravici, kjer bi moralni zakon veljal za vse ljudstvo, tako močne kot šibke, da bi prevladal red in mir ter da bi bili vsi sposobni živeti srečno. Zoroaster naj bi bil star trideset let (moder in zrel), ko je doživel razsvetljenje. Prišel je k potoku, da bi zajel vodo in imel vizijo – na bregu se je pojavila svetleča postava, ki se je predstavila kot *Dober Namen*, ter ga odpeljala pred obličje

Ahure Mazda in petih drugih svetlečih bitij. Po tem dogodku naj bi se prerok vsake toliko časa osebno srečal z božanstvom oz. ga vsaj slišal, ali čutil ob sebi ter vestno upošteval njegova navodila (Boyce 2001, 17-19). Rojstvo Zoroastra je ovito v čudež, prav tako kot naj bi v svojem življenju nato sam sejal razne čudeže, ki so bili opisani v stari Avesti, v mlajši pa so ponovno navedeni z različnimi olupševanji in dodatnim pretiravanjem. Omenja se tudi religijske vojne med domnevnim kraljem Vishtaspom in drugimi »nevernimi« kralji, kar predstavlja velik del perzijske epike. Po teh virih naj bi Zoroaster pri 77-ih letih umrl nasilne smrti. Umoril naj bi ga poganski duhovnik/čarovnik, ki ga je, tako kot ostale zoroastrske duhovnike, pokončal v ognjenem templju (F. Moore 1912, 187).

3.3 Monoteizem

Ne glede na staro tradicijo, ki je velevala politeizem (člaščenje več bogov), je Zoroaster razglasil že tako glavnega med bogovi Ahuro Mazda za edinega pravega boga, ki ni bil ustvarjen, temveč obstaja večno in je ustvarjalec vsega dobrega, vključujoč vsa ostala božanstva – torej, je ustvaril tudi vse ostale (stare) bogove (Boyce 2001, 20). V izvornem jeziku Gat je beseda Ahura moškega spola in pomeni gospod, beseda Mazda pa je ženskega spola in pomeni modrost. Tako ime Ahura Mazda vsebuje moške in ženske attribute, ženske pa naj bi bile navedene kot ene izmed prvih privrženecv Zoroastra (Williamson 2010). V diplomski nalogi za Ahuro Mazda uporabljam moško obliko zgolj zaradi lažjega izražanja. V Gatah Zoroaster razglašča, da mu je Ahura Mazda razodel besede, katere mora predati ljudem. Njegova naloga je, da tako narod kot posameznika nauči ubogati edinega gospoda Ahuro Mazda in posegati za *asho* (resnica), preko katere bo pridobil dobre stvari tega in naslednjega sveta. Pred človeka postavi življenje in smrt, med katerima more izbrati, in ko bo na določen dan prišla odrešitev, bo vsak prejel tisto, kar si je z dejanji zaslužil. Ahura Mazda je ustvaril svet in vse stvari v njem. Vidi in razume vse kar ljudje počnejo, kar so počeli in kar še bodo počeli, ocenjuje jih glede na njihova dejanja tako v tem svetu kot tudi v onostranstvu. Od njih zahteva, da so kot on, da se odločijo za pravo pot, tj. pot resnice in dobrote ter učijo druge, da mu sledijo. Vse njihovo prizadevanje je namenjeno obnovi tega sveta. Stara religija (pred zoroastrizmom) je obravnavana kot zlo, ki se ga je treba izogibati. Obstoj bitij, ki jih nekateri častijo, zoroastrizem sicer priznava, a jih obravnava kot nepravne bogove, demone, ki so ljudi pretentali v njihovo člaščenje. Celo Ahura Mazda pa ima ob sebi šest pomočnikov, ki izpolnjujejo njegovo voljo, t. i. *Ameshe Spentas* (Blagodejne). Predstavljajo božje attribute,

ideale človeške narave in duhovni blagoslov, ki ga Ahura Mazda preda na tiste, ki jih priznavajo (F. Moore 1912, 187-194).

3.4 Kozmični dualizem

Kozmični dualizem se pojavi kot odgovor na t. i. teodicejsko vprašanje - tj. zakaj obstaja zlo, če obstaja vsemogočni bog? Zoroastrizem navaja, da je Zoroaster na svetu videl toliko slabega, da je bil prepričan, da obstaja velika razlika med modrostjo, pravico in dobroto ter zlobo in krutostjo, zato je v neki viziji videl poleg Ahure Mazda, tudi njegovega nasprotnika *Angra Mainyu* (zlobnega duha), ki prav tako ni bil ustvarjen, temveč obstaja večno, vendar je neveden ter v celoti pokvarjen. Omenjena dvojica naj bi ob prvem srečanju ustvarila življenje in smrt, od takrat pa bila stalno v konfliktu. Zanimivo je, da naj bi po prerokbah oba najprej izbirala, katero stran bosta predstavljala - dobro ali slabo, kot naj bi to izbral vsak človek v svojem življenju na Zemlji. Ahura Mazda ve, da bo dobroto sveta hotel uničiti zlobni duh, zato bo enkrat prišlo do velikega boja. V finalni bitki bo zmagal in na svetu bo za vedno zavladovala dobrota (Boyce 2001, 20-21). Torej je Angra Mainyu zgolj zlobni rival Ahure Mazda, katerega bo slednji vseeno premagal ob koncu tega sveta (in s tem opravičil svojo vsemogočnost). »Gate niso nič bolj dualistične, kot katerikoli drug sistem, ki skuša Boga oprostiti odgovornosti za pojav moralnega zla« (F. Moore 1912, 193).

3.5 Heptada

Preko vpliva t. i. *Svetega Duha* (Ahura Mazda) je Zoroaster navedel obstoj šestih manjvrednih božanstev (Blagodejni), ki so skupaj z glavnim bogom formirali heptado – sedmero božanstev. S skupnimi močmi so oblikovali sedem kreacij, ki sestavljajo svet. Poleg šestih božanstev je po Zoroastrovih besedah obstajalo še več le-teh, ki izvirajo iz iranskega, poganskega panteona (recimo Mitra), katerih naloga je bila gojiti dobroto in premagovati zlo. Ker je po Zoroastrovih besedah tudi človek delo Ahure Mazda, je njegova naloga, da ceni teh šest (manjvrednih) božanstev, pazi na svoje lastno psihično in fizično dobrobit ter skrbi za svoje sonarodnjake (ki so tudi delo boga). Za dobro poplačilo v onostranstvu, se mora držati reka *dobre misli, dobre besede, dobra dejanja*. Doktrina heptade tako v človeka vgrajuje močan občutek za odgovornost do sveta in promovira moralnost (Boyce 2001, 21-24).

Mary Boyce (2001, 12) povzame Avesto:

Božanstva so svet ustvarila v sedmih fazah. Najprej so naredila nebo iz kamna, trdnega kot ogromna okrogla školjka. Na spodnjo polovico školjke so nanесли vodo. Nato so ustvarili zemljo, ki se je spustila na vodo kot ogromen krožnik, na sredi te zemlje pa so oblikovali tri žive stvaritve v obliki ene same rastline, ene same živali in enega samega človeka. Sedmi dan so ustvarili ogenj, tako viden kot neviden - predstavlja vitalnost, ki poganja te žive stvaritve. Sonce, del ognja, je vseskozi stalo na vrhu neba, kot da je vedno poldne, ker se svet ni premikal in spreminjal. Kroženje obstoja se je sprožilo s smrtjo, kateri je sledilo novo življenje – sonce se je začelo premikati po nebu in oblikovali so se letni časi (Boyce 2001, 12).

George Foot Moore (1912, 204) pa nastanek sveta navaja po zapisih iz Bundahishna: »Prvo izmed Ahura Mazdinih vsakdanjih kreacij je bilo nebo, druga voda, tretja suha zemlja, četrte rastline, pete živali in šesta človeštvo« Jasna 19.2, 19.4 (Bundahishn v F. Moore 1912, 204; Nigosian 2003, 74-75).

Na tem mestu je ponovno treba poudariti, da se zoroastrizem ne glede na obstoj ostalih božanstev obravnava kot monoteistična religija, saj ima najvišjo moč Ahura Mazda - oblikoval naj bi vsa ostala božanstva (glej Boyce 2001, 20) – čeprav ni izrazito monoteističen, tako kot so to na primer abrahamske religije (predvsem judaizem in islam).

3.6 Periodizacija obstoja sveta

James Barr (1985, 224) po drugi doktrini oz. pojmovanju sveta v zoroastrizmu argumentira, da ta naj ne bi obstajal večno. Bila naj bi tri ali štiri obdobja, vsako pa je trajalo 3000 let. Če so bila štiri, se je v prvem obdobju svet oblikoval s pomočjo božanstev (heptada), naslednjemu obdobju je dominiral Ahura Mazda, nato se je v svet in njegovo delovanje vmešal še zlobni duh Angra Mainyu, na koncu pa bi morale nastopiti obdobje, ko se kozmos prenovi in prevlada dobrota. Zoroaster⁴ naj bi se po tej logiki pojavil na začetku zadnjega obdobja (Barr 1985, 224). »Grki so bili že v 4. stoletju p. n. š. seznanjeni z dejstvom, da so magi zgodovino sveta razdelili na obdobja po 3000 let, med katere spada tudi sedanje t. i. obdobje konflikta« (F. Moore 1912, 206). V zapisih iz Bundahishna se pojavi razlaga poteka zgodovine sveta, razdeljene na štiri obdobja po 3000 let:

1. Ahura Mazda ustvari svet in bitja v njem, ki prvih 3000 let z neopredeljenimi telesi obstajajo brez vdora zla in pokvarjenosti.
2. Naslednjih 3000 let Ahura Mazda svet snovno, materialno oblikuje.

⁴John R. Hinnells (1969, 163) trdi, da zoroastrizem pričakuje ponoven prihod odrešenika, ki je spočet iz Zoroastrovega semena, kar nato v nadaljevanju svojega besedila razloži tudi George Foot Moore (1912, 223). Torej, ne gre za ponoven prihod preroka Zoroastra.

3. Materializira se zlobni duh Angra Mainyu in povzroči grozno stisko. V tem obdobju se izoblikuje tudi človeštvo, ki še ni prejelo popolnega razsvetljenja s strani prave religije (zoroastrizma) – tj. obdobje konflikta med dobrim in zlim, v katerem se še vedno nahajamo.

4. Šele na začetku četrtega obdobja (leta 9000) je pričakovan prihod Zoroastra – odrešenika, ob zaključku obdobja pa naj bi se zgodila t. i. *zadnja oz. poslednja sodba* (Bundahishn v F. Moore 1912, 206).

Ustanovitev edine prave religije po teh navedbah torej pade na začetek zadnjega obdobja, ob koncu tega obdobja pa se pričakuje prihod t. i. *Shaoshyanta (Shaoshans)*⁵ – odrešenika. V tem obdobju naj bi se pred prihodom odrešenika (na tisoč let) zamenjali še dve pomembni figuri. Namen vseh treh pa je obnovitev prave religije in odrešitev zatiranega ljudstva. Čudežno naj bi bili vsi trije sinovi Zoroastra (F. Moore 1912, 223; Nigosian 2003, 94). Celotna shema kronologije s tremi odrešeniki pa je vendarle ostala le dejstvo za učene, medtem ko je večina ljudi hrepenela zgolj po odrešeniku, ki ga je napovedal Zoroaster – Saoshyantu (Boyce 2001, 75). Čas, ko bo svet obnovljen s strani odrešenika in njegovih pomočnikov (poslednja sodba), se v Avesti imenuje *Frasho-kereti* – izraz najverjetneje pomeni zdravljenje oz. obnova (Boyce 2001, 26).

3.7 Zoroastrska duhovščina in religijski običaji

3.7.1 Magi

Dostopni viri (arheološki, opisni, literarni) prikazujejo nejasno podobo delovanja in karakteristike magov. Možno je, da so opravljali določene rituale in ceremonije povezane z ognjem, žrtvovanjem in pogrebi, ter da so pod Grki in še kasneje pod islamsko oblastjo bili označeni za nosilce nadnaravnih sposobnosti. Delovali so kot vedeževalci, astrologi, čarodeji, prevaranti, šamani, itd. Ne glede na dolg obstoj, je le malo znanega o njihovi dejanski vlogi (Nigosian 2003, 8). Zanimivo je, da je starodavno ime za zoroastrskega duhovnika (edino, ki se nahaja v Avesti) *Athravan* – ognjeni duhovnik, šele Grki pa so za zoroastrsko duhovščino navedli naziv magi, kar naj bi po navedbah starogrškega zgodovinarja Herodota izviralo iz imena nekega plemena iz Medije. Danes Parsi uporabljajo poimenovanje *mobed*, kar izvira iz izraza *magupat* - glavni mag. Duhovništvo je verjetno bilo že od nekdanj stvar nasledstva v določenih družinah, kot je to še danes (F. Moore 1912, 209).

⁵ Mary Boyce (2001, 42) navaja izraz Saoshyant, John R. Hinnells (1969, 163) pa uporablja izraz Sōšyant.

3.7.2 Osnovni religijski rituali

V zoroastrizmu je čaščenje zajemalo oskrbovanje svetega ognja ter darovanje t. i. *haome* - svetega soka. Magi so imeli prenosne oltarje za verske dejavnosti po hišah, že v ahamenidskih časih (približno 330 p. n. š.) pa so postavili tudi ognjena svetišča, v katerih so vzdrževali gorenje svetega ognja. Duhovniki naj bi petkrat dnevno hodili v svetišča s snopom vej iz posebej izbranega lesa (sandalovina), opremljeni z ogrinjali ter debelo tančico preko nosa in ust z namenom, da se sapa zraka ne dotakne ognja in ga pogasi, ter eno uro prepevali svete napeve. Mlajša Avesta vsebuje liturgijo darovanja (ponujanja) *haome* ob vsakdanjih in posebnih priložnostih. Veje svete rastline (t. i. *gaokarena drevesa* – simbol za nesmrtnost) so zmečkali v terilnici, izcejen sok pa nato zmešali z mlekom in sveto vodo. Mešanica je predstavljala koncentrat vseh dobrin rastlin, živali in vodá ter je bila zaužita s strani duhovnikov in umirajočih vernikov. Poleg *haome* se je darovalo tudi majhne kolačke označene z nenavadnimi simboli, narejeni pa so bili iz masla ali druge maščobe, kar je predstavljalo živalsko žrtev. Zaužil jih je tisti, ki je opravljal ceremonijo. Vodil jo je duhovnik, ki je moral biti opran vseh t. i. demonskih infekcij (s tem je dosegel ritualno svetost), kar je bilo mogoče le z očiščenjem s kravjim urinom. Vsaka faza v ritualu čaščenja pa je morala zajemati tudi pranje in potopitev vsakršnih pripomočkov v sveto vodo. Osnovna ceremonija je bila posvečena Ahuri Mazda in vsem svetim božanstvom nebesnega sveta, Zoroastru in vsem svetim božanstvom kopenskega sveta, t. i. *Yazatam*, ki skrbijo za menjavo tridesetih dni v mesecu, ter šestim Blagodejnim in t. i. *Fravashijem*, zaščitnikom oz. varuhom bogov in pobožnih umrlih. Osrednji del liturgije je bila recitacija Gat (F. Moore 1912, 210-211).

3.7.3 Religijski rituali ob smrti

Smrt je bila za zoroastrijce sfera, v kateri je prisotnost zlobnih demonov najbolj vidna, očitna. Ko je bil človek na smrtni postelji, je družina poklicala maga. Umirajoči je za njim recitiral priznanje grehov, nato pa mu je mag v usta nakapljil nekaj *haome*, ki je veljala kot zadnji zakrament. Demon smrti naj bi prevzel obliko mesarske muhe, zato so ob truplo za zaščito postavili psa. Poleg tega so v sobo s truplom prinesli ogenj, v katerega je bil položen močno dišeč les, katerega namen je prav tako bil odgnati zle demone. Do začetka pogrebne procesije je mag nekaj metrov stran od trupla recitiral tekste iz Aveste. Truplo je bilo nato v železni rakvi odneseno na suho, pusto, neplodno mesto (v Avesti so omenjeni t. i. *Stolpi Tišine*), kjer

so ga izpostavili z namenom, da ga obglodajo mrhovinarji in pustijo zgolj kosti umrlega. Te so bile po deževju ritualno očiščene, vržene v osrednjo jamo (imenovano *Dakhma*, kjer naj bi prebivali zlobni demoni, ki so ljudi napadali z boleznimi), in tako bile pripravljene na združitev z dušo in mesom ob ponovnem vstajenju. Religijski rituali v dobro umrlega so potekali še tri dni po smrti, delno v hiši, delno v ognjenem svetišču, in so večinoma bili usmerjeni v prošnje odrešeniku. Četrty dan pa je bil najpomembnejši, saj naj bi takrat duša umrlega v duhovnem svetu prejela končno sodbo. Ta čas žalujoči niso uživali mesa (F. Moore 1912, 212-213).

3.8 Eshatologija posmrtnega življenja

3.8.1 Ideja eshatološke retribucije

Po Zoroastrovem nauku naj bi bilo vsaki duši po smrti sojeno glede na to, kaj je naredila v svojem življenju na Zemlji, da je doprinesla k širjenju dobrote. Zoroastrsko različico raja so lahko dosegli ljudje vseh stanov in razredov, saj je dušam bilo sojeno na začetku mostu v t. i. kraljestvu smrti, kjer bogastvo in količina daritev božanstvom nista štela toliko, kot so štela dobra dejanja, besede in misli. Če je bilo dobrih dejanj več kot slabih, je šla duša lahko navzgor v raj, če pa so prevladala slaba, je duša padla v globino zoroastrske različice pekla, kjer je utrpela strašanske muke. Koncept pekla naj bi bil originalno Zoroastrova ideja, ki je nastala zaradi močne težnje po pravici (Boyce 2001, 27). Poleg raja in pekla naj bi obstajalo še vmesno postajališče za tiste, katerih količina dobrih del se je enačila s količino slabih del. Le-ti so se po smrti znašli v t. i. *Hamestanu* - vice (Stepaniants 2002, 162). »Po prečkanju mostu se duša lahko znajde tudi v vicah, kjer čaka na odrešitev, edina stvar, ki jo mora trpeti pa so klimatske spremembe« (F. Moore 1912, 220). V Avesti je navedeno, da četrty dan po smrti umrlega obišče prelepa devica. Skozi tri prostore dobrih misli, dejanj in besed njegova duša preide v neskončno luč, v družbi dobrih božanstev, varuhov ter prezence Ahure Mazda. Neskončna luč pomeni bivališče Ahure Mazda, nadangelov in duš pravičnih. Dušo tistih, ki si niso zaslužili mesta v nebesih ali vicah, pa po smrti obišče grda čarovnica, ki jih odvede pred most od koder padejo v neskončno temo - bivališče Angre Mainyuja. Zoroastrska nebesa in pekel prvotno nista bila zamišljena kot sferi retribucije, temveč zgolj kot prebivališči boga in hudiča. Vsak posameznik, ki se odloči za služenje eni ali drugi instanci, tako po smrti odide na svoje zasluženno mesto (F. Moore 1912, 219-221).

3.8.2 Poslednja sodba in končno telesno vstajenje

»Individualna retribucija in konec vsega zlega na svetu sta v Gatah zajeta v akt poslednje sodbe« (F. Moore 1912, 219). Zoroaster je trdil, da more blagoslovljeni čakati na vrhunec, ko bo svet očiščen vsega slabega in bo prevladala dobrota – šele takrat bo zemlja pripravljena oddati kosti umrlega, ta pa bo moral na t. i. poslednjo sodbo, ki bo dokončno ločila vse pravične od zlobnih (ne glede na to, da jim je bilo ob smrti že sojeno). Vse človeštvo bo moralo prečkati vrelo reko kovine, ki jo je stalil očiščujoči ogenj - tistim, ki so bili pravični bo na otip kot mlačno mleko, zlobnim pa bo zadala strašanske muke. Vstali pravični bodo postali nesmrtni (Boyce 2001, 27-28; Nigosian 2003, 94-95). George Foot Moore (1912, 222-223) doktrino poslednje sodbe povzame bolj natančno.

Ko nastopi napovedan dan, se bo prikazal Shaoshyant, odrešenik. Mrtvi bodo vstali /.../, začeni z Mashyjo in Mashoijem, prvim človeškim parom. Tako pravični kot zlobni bodo vstali na prostoru kjer so umrli, zemlja bo oddala kosti, reke bodo oddale kri, rastline lase in ogenj življenje, tako da bo telo umrlega sestavljeno iz originalnih delov. /.../ Nato se bodo pravični in zlobni ločili in v svoji telesni podobi odšli za tri dni nazaj v nebesa oz. pekel, dokler ne bo očiščujoči ogenj stalil kovine, ki se bo iz gora spustila kot reka, njen tok pa bo vse očistil. /.../ Vsi vstali ljudje bodo govorili en jezik ter glasno častili Ahuro Mazda in nadangele. Odrešenik bo pripravil t. i. hush – ambrozijo iz haome in maščobe žrvenega vola, ki bo dana vsem, kot hrana nesmrtnosti. Vsi odrasli se bodo ponovno rodili stari štirideset let, otroci pa kot mladostniki stari petnajst let. Vsak mož po poznal svojo ženo in otroke, možnosti za ponovno spočetje pa ne bo. /.../ Ahura Mazda bo zajel zlobnega Angro Mainyu /.../, pekel bo zalila staljena kovina in nastali prostor bo povečal meje nesmrtnega sveta. /.../ Zemlja se bo zravnala in nikoli več ne bo pokrita z ledom (F. Moore 1912, 222-223).

3.9 Grehi in kazni

Poleg smrti je zoroastrizem kot strašno nečistost označil žensko menstruacijo. Tako naj bi vsak mesec žensko izolirali v osamo brez ognja ali vode, stran od ostalih vernikov, in ji kot zdravilo predpisali očiščenje s kravjim urinom. Prav tako je bil nečist porod, še hujši greh pa mrtvo rojeni otrok ali spontani splav, za katerega je bilo predpisanih nešteto mučnih načinov očiščenja. Zoroastrizem je za greh obravnaval tudi razne bolezni, na primer pritlikavost, pri čemer je bil zopet predpisan določen očiščevalni tretma. Resnica (*asha*) in pravičnost sta imeli najpomembnejšo vlogo v religiji, zato je bil greh tudi vsakršno laganje in bogoskrunstvo (F. Moore 1912, 214-216). Za grehe so veljali prostitucija, splav, pijanost in homoseksualnost, za kar so bile določene stroge kazni (npr. bosa hoja ali česanje las nad žgočim ognjem). Kot greh pa so označili tudi premočno, predolgo objokovanje nad mrtvimi (W. Jackson 1906, 342). Očiščenje grehov so lahko posamezniki, poleg umivanja s kravjim urinom, dosegli z

bičanjem, obsežno nabavo materiala za čaščenje, opravljali so lahko družbeno koristna dela in iztrebljali golazen (kače, želve, žabe, mravlje, črve, itd.). Smrtne kazni so bile predpisane za pedofilijo, zoofilijo in umor - namerni splav je bil obravnavan kot umor. Pomembno je poudariti tudi, da je lahko pogan, ki je zagrešil obsojanja vreden greh in se zanj pokesal, sprejel zoroastrizem za svojo vero ter s tem dosegel popolno oprostitev (F. Moore 1912, 216-218).

4 PRENOS IDEJ MED RELIGIJAMI

Religija ne nastane sama od sebe v praznem prostoru, temveč potrebuje vpliv nekega stimulatorja ali vira. To je lahko karakteristika okolja, v katerem živijo ljudje, razmere, ki vladajo določeni družbi, mentaliteta določenega naroda, itd. Človeški um poseduje zmožnost enotnosti in na sorodne situacije pogosto reagira podobno, zato se čez čas lahko oblikuje verovanje, ki je sorodno veliki skupini ljudi.

Pomemben pa je tudi aspekt vpliva na že obstoječo religijo, ki pride v stik z drugo kulturo ali drugim verovanjem. V tem primeru lahko pride do prenosa idej, ki se zgodi pod naslednjimi pogoji kontakta:

- Ko je šibkejša, manjša ali mlajša religijska skupnost asimilirana v močnejšo, večjo ali starejšo skupnost.
- Ko novonastala religija ali religija, ki se pojavi na novem območju, zajame člane drugih veroizpovedi, ki s seboj prinesejo ideje svoje stare religije.
- Ko je nova religija agresivna in želi ljudi spreobrniti, lahko stara religija nezavedno prevzame nekatere ideje vsiljive religije.
- Ko so religije v naključnem kontaktu, na primer lahko je ne-misijonarska religija nenamerno vključena v skupnost druge religije, ali pa so religije v kontaktu skozi medije potovanja (preseljevanja), trženja, širjenja splošnega znanja, itd. Sem štejemo stik zoroastrizma z drugimi verstvi (Wood 1927, 99-102).

Načini prenosa religijskih idej so različni. Lahko gre za prevzemanje ceremonij, kultov, svetih krajev in časov; družbenih običajev in metod izobrazbe; ideje bogov, svetih junakov in duhov; ali abstraktnih religijskih idej (Wood 1927, 103). John R. Hinnells (1969, 162) argumentira, da se termin 'vpliv' (na religijo) sicer lahko nanaša na prenos celotnega koncepta (religije) iz ene tradicije v drugo, vendar pa se pogosteje razlog za ta vpliv pripisuje običajni, vsakodnevni izkušnji, ko nek pojav vpliva na posameznika čisto po naključju - kot nezaveden proces

modifikacije posameznikovih prepričanj z elementi, ki jih vir promovira, in so do neke mere v skladu z njegovimi teološkimi in filozofskimi stališči. Namreč, zelo malo verjetno je, da bi katerakoli religija v svojo doktrino vključila ideje, ki so ji popolnoma tuje in nedojemljive (Hinnells 1969, 162).

5 ODNOS MED ZOROASTRIZMOM IN ABRAHAMSKIMI RELIGIJAMI

Na temo podobnosti idej zoroastrizma in abrahamskih religij sta med učenjaki nastali dve ekstremni poziciji. Prva trdi, da so zoroastrske ideje močno vplivale na oblikovanje elementov abrahamskih religij, še posebej judaizma in krščanstva, druga pa ravno nasprotno zatrjuje, da je vpliv potekal v obratni smeri, torej da so ideje judaizma vplivale na oblikovanje zoroastrizma. Vendar pa »se ne zdi verjetno, da se je toliko podobnosti oblikovalo neodvisno. Ne glede na kronološke ovire ustrezne dokumentacije smo lahko prepričani, da ideje izvirajo iz Irana« (Shaked v Nigosian 2003, 96-97).

»Razvoj pojavov kot so angeli, dualizem, eshatologija in telesno vstajenje, je pogosto vezan na vpliv iranske religije, kar ni presenetljivo, saj so Judje vsaj dve stoletji živeli pod *Pax Persica*. V tem času so napisali nekatere izmed svojih najpomembnejših knjig« (Barr 1985, 201). »Podobnosti so tako očitne, zgodovinski kontekst pa tako primerno umeščen, da bi bilo dvomiti neutemeljeno. Zato je mogoče potegniti en sam zaključek - da sta judaizem in krščanstvo zagotovo derivat zoroastrizma« (Zaehner v Barr 1985, 204). »Izmed zgodb o srečanju različnih kultur med sabo, je ta o srečanju zoroastrizma z islamom ena najbolj dramatičnih« (Stepaniants 2002, 159).

Obstajajo različni načini, na katere so religije skozi zgodovino bile v kulturnem stiku in s tem najverjetneje vplivale ena na drugo. Zoroastrizem je bil neposredno v stiku z judovsko kulturo, preko nje pa so njegovi elementi lahko neposredno pronicali tudi v kasnejše krščanstvo. Po drugi strani je zoroastrizem lahko tudi neposredno bil v stiku s krščanstvom. Preko judaizma in krščanstva so nekatere ideje zoroastrizma verjetno pronicale v islam, čeprav so muslimani med osvajanjem Perzije skoraj pokončali zoroastrsko kulturo, torej so bili tudi v neposrednem stiku. Poleg tega ni izključeno, da so vse tri abrahamske religije s svojimi idejami nekoliko vplivale na oblikovanje novejšega zoroastrizma.

Predpostavke za podobnosti med zoroastrizmom in abrahamskimi religijami so raznolike in segajo od teoloških do etičnih in eshatoloških zadev, natančneje pa se izpostavlja:

- Boga in Satana (hudiča)

- Angele in demone
- Nebesa in pekel (ter vice v krščanstvu)
- Vstajenje telesa in večno življenje
- Individualno sodbo ob smrti in kozmično poslednjo sodbo
- Prihod odrešenika
- Kozmična dogajanja ob koncu sveta
- Apokaliptični boj, ki mu sledi tisočletno obdobje (Nigosian 2003, 97).

5.1 Odnos z judaizmom

Obstajajo (sicer zelo nejasni in skoraj uničeni) biblični zapisi, ki navajajo obstoj *Ezre* in *Nehemiaha* - akterja pri obnovi judovske prestolnice, Jeruzalema. Oba naj bi bila pomembni osebnosti na perzijskem kraljevem dvoru v 5. stoletju p. n. š. Paul Kriwaczek (2003, 195) trdi, da »bi bilo čudno, da med svojim bivanjem v Iranu nista nezavedno osvojila njihovih religijskih idej« (Kriwaczek 2003, 195). V Perziji sta dobila dovoljenje in finančno podporo, da se vrmeta v deželo svojih očetov (Jeruzalem), ter izvršita religijsko revolucijo z metodo prisilnega vrivanja svoje vizije o tem, kaj je pravi judaizem. Če je bilo temu res tako, je nastanek hebrejske Biblije močno zaznamovan s strani iranske religije, saj naj bi bil eden izmed najpomembnejših piscev le-te ravno Ezra (Kriwaczek 2003, 195).

5.1.1 Perzijski kralj Kir

Zoroastrizem naj bi bil že pred vzponom perzijskega kralja Kira (vladal približno 559-530 p. n. š.) dobro usidran v perzijska srca. Kir je bil po besedah Izaije iz Stare zaveze božji maziljenec, njegov pastir. Vzgojen je bil v pravičnosti, vendar ni poznal izraelskega (bibličnega) boga. Za judovstvo je pomemben zato, ker je osvojil Babilon in osvobodil judovske sužnje – torej je v njihovih očeh deloval kot soter, odrešenik (W. Jackson 1906, 336). Lahko se sklepa, da je ravno preko kralja Kira stekla povezava med zoroastrizmom in judovstvom, kasneje krščanstvom.

Tako govori GOSPOD svojemu maziljencu Kiru, ki sem ga prijel za desnico, da pred njim porazim narode in odpašem ledja kraljem /.../ Dal ti bom skrite zaklade, bogastva v skrivališčih, in spoznal boš, da sem jaz GOSPOD, ki sem te poklical po imenu, Izraelov Bog! /.../ Jaz sem GOSPOD in drugega ni, razen mene ni nobenega Boga, opasal sem te, ne da bi me bil poznal. Naj spoznajo od sončnega vzhoda in zahoda, da ni nobenega razen mene, jaz sem GOSPOD in drugega ni. Iz 45, 1-6 (Svetopisemska družba Slovenije 2001c).

Kirova dejanja so bila v skladu z načeli pripadnika zoroastrizma, saj je v svojem imperiju vladal pravično in dobro, svoje vere pa ni vsiljeval ljudstvu. Med mnogimi, ki so doživeli njegovo dobroto so bili Judje, katerim je dovolil prenovno templja v Jeruzalemu (Boyce 2001, 52). John R. Hinnells (1969, 185) argumentira, da je do vpliva zoroastrizma na judaizem prišlo tudi kasneje, celo nekaj stoletij po vladavini kralja Kira, in sicer v obdobju judovsko-partskega kontakta, približno v drugem stoletju p. n. š. »Razmere v tem obdobju - vzpon apokaliptičnega upanja /.../ z osvoboditvijo Partov - bi lahko razložile dejstvo, da je rešitev judovske stiske prišla v obliki razvite mitologije naklonjenega zaveznika« (Hinnells 1969, 185).

5.1.2 Podobnosti med religijama

Poleg monoteistične osnove (Ahura Mazda/bog), so nekatere izmed bolj očitnih podobnosti med zoroastrizmom in judaizmom doktrina dualizma dobro/zlo, bog/hudič, obstoj angelov ter instanci nebes in pekla, še bolj očitni pa sta eshatološki predstavi poslednje sodbe (Saoshyant/kralj Kir) ter vstajenje od mrtvih.

GOSPODOVA roka je bila nad menoj. GOSPOD me je po duhu peljal ven in me postavil v sredo doline, ki je bila polna kosti. /.../ Tako govori Gospod BOG tem kostem: Glejte, poslal bom duha v vas in boste oživele. S kitami vas bom obdal in dal, da bo zraslo meso na vas. Prevlekel vas bom s kožo in vam dal duha, da boste oživele. Tedaj boste spoznali, da sem jaz GOSPOD.« /.../ Glejte, jaz odprem vaše grobove, vzdignem vas iz vaših grobov, o moje ljudstvo, in vas pripeljem v Izraelovo deželo. Ezk 37, 1-14 (Svetopisemska družba Slovenije 2001b).

V zoroastrizmu velja podobno dojetje posmrtnega življenja in vstajenja – Stolpi Tišine, dvig kosti iz zemlje, obdajanje z mesom, itd. (glej F. Moore 1912, 212-213). Podobnosti so vidne tudi pri analizi biblične Geneze. V njej se pojavljata številki šest in sedem (število dni stvarjenja sveta, heptada/število svetlečih božanstev), poudarja se dobroto (stvarjenje je bilo dobro za vse/dobre misli, dobre besede, dobra dejanja), itd. Poleg tega je omenjena podobnost med hebrejskim in staro-iranskim jezikom. Na primer: »...oblika imena *Asmodeus*, ki v judaizmu označuje glavnega demona, je očitno izposojena iz iranskega oz. perzijskega izraza *Aeshma Daeva* - demon nasilja in groze v stari Avesti« (Manson v Barr 1985, 214).

5.2 Odnos s krščanstvom

Že iz uvodnega citata o prihodu treh kraljev vzetega iz Matejevega evangelija (Nova zaveza), ki bo podrobneje analiziran v enem od naslednjih poglavij je očitno, da sta krščanstvo in zoroastrizem vsekakor na nek način povezana. Hkrati je krščanstvo nastalo kot ločina judovstva, na katerega so ideje zoroastrizma očitno vplivale. Zato ni presenetljivo, da ima tudi krščanstvo nekatere podobnosti z zoroastrizmom.

5.2.1 Podobnosti med religijama

Prvi izmed bolj izrazitih sta monoteistična osnova in doktrina o dualizmu dobro/zlo. Ne glede na očitno podobnost med obstojem dobrega boga in zlega hudiča, Abraham Valentine Williams Jackson (1906, 337) poudarja, da obstaja ključna razlika med zoroastrizmom in krščanstvom (judaizmom), saj gre za nasprotje v razmerju moči med dobrim in zlim. V krščanstvu je bog onipotenten (hudič mu je podrejen), v zoroastrizmu pa sta si Ahura Mazda in Angra Mainyu po moči načeloma enaka - dobro naj bi zmagalo šele s pomočjo ljudstva, ko se bo to odločilo živeti pravično (slediti pravi veri). V boju proti zlu Ahuri Mazda pomaga šest svetlečih božanstev (Blagodejni), ki v krščanstvu odgovarjajo instanci nadangelov. Tem pa je podrejena še skupnost manj vrednih božanstev (Yazat⁶), katerih vloga je podobna tisti, ki jo v krščanstvu izvršujejo angeli. (W. Jackson 1906, 336-338) Yazate so obeh spolov in predstavljajo tako abstraktne ideje oz. vrednote, kot tudi konkretne objekte v naravi. V Avesti naj bi se ločila dva reda Yazat: nebesni ali duhovni ter zemeljski ali materialni. Ena izmed njihovih glavnih vlog je podarjanje pomoči in blagoslova (svete luči) tistim, ki si to zaslužijo z raznimi daritvami in žrtvovanji (Nigosian 2003, 82). V kraljestvu teme prebiva zlobni duh Angra Mainyu, ki ima podobno vlogo kot hudič v krščanstvu – »Splošno je znano, da se je koncept hudiča oz. Satana, kot ga kasneje poznajo v judaizmu in krščanstvu, razvil iz iranske

⁶Abraham Valentine Williams Jackson (1906, 337) uporabi izraz Yazate, medtem ko George Foot Moore (1912, 211) za enako instanco (angelov) uporabi izraz Fravashi. Slednji izraz Yazate pripisuje božanstvom, ki skrbijo za obračanje dni v mesecu (F. Moore 1912, 211). Tudi Solomon Alexander Nigosian (2003, 80) Yazatam pripisuje vzporednico z angeli, medtem ko Fravashije označuje za bitja, ki so obstajala tako kot Ahura Mazda še pred oblikovanjem sveta. Predstavljali naj bi duhovne duplikate vseh objektov in ljudi tako na zemlji kot tudi na nebu. Celo Ahura Mazda, Ameshe Spentas in Yazate imajo svoje lastne Fravashije, Angra Mainyu in zlobni duhovi pa svojih Fravashijev nimajo (Nigosian 2003, 80-82).

tradicije« (Hinnells 1969, 162). Pri uničenju sveta mu pomaga šest ostalih zlobnih, nečistih duhov (tako kot ima Ahura Mazda ob sebi šest svetlečih božanstev). Tudi krščanstvo pozna koncept nečistega duha in priznava obstoj manj pomembnih hudičevih pomagačev. Temu primerno se lahko potegne vzporednice z instancami nebes, pekla in vic, ki imajo v obeh verstvih podobno vlogo. Še ena vzporednica se lahko povleče pri razlagi o pojavu prvega človeškega para – v krščanstvu sta to Adam in Eva, v zoroastrizmu pa jima odgovarjata *Mashya* in *Mashoi* namreč, »v razmišljanju prvega človeškega para, se je oblikovala zlobna misel, ki jima je narekovala, da je zlobni duh oblikoval vodo, zemljo, rastline in živali, zaradi česar sta spočela grešno dejanje in s tem postala častilca zlobnih duhov - Daevas« (Bundahish v F. Moore 1912, 205). Zoroastrizem pozna tudi pripoved o *Yimi*, ki naj bi obstajal še pred Zoroastrom. Ahura Mazda naj bi ga izbral, da med ljudi širi pravo religijo, vendar pa Yima te naloge ni mogel sprejeti, saj je bila zanj prezahtevna. Zato se je zadovoljil s skromnejšo – skrb za razna bitja. Ahura Mazda ga je posvaril, da prihaja ledena doba, zato bo moral Yima zgraditi ogromno zavetje za živali, rastline in ljudi, da bodo po koncu ledene dobe lahko ponovno naselili svet. »Zdi se, da je mit /.../ iranska paralela široko poznanemu mitu o veliki poplavi, s katerim je najbolj seznanjena /.../ judovska družba« (F. Moore 1912, 207). Iz tega sledi, da gre tu za izredno podobnost judovsko-krščanskemu mitu o Noetovi Arki. Pomembna vzporednica je tudi doktrina vstajenja v obeh verstvih. »Optimistično upanje o regeneraciji sveta in vstajenja mrtvih je tisto, kar daje zoroastrizmu karakter. Pričakovanje izpolnitve obljube, da se bo ponovno vzpostavil red, je ključna ideja Gat, ki se odraža tudi v vseh starodavnih perzijskih skripturah« (W. Jackson 1906, 340). Svetu preti neizbežna kriza, zato se pojavi težnja, da se vsak posameznik pokori in za večno zaobljubi pravi veri, to bo povzročilo regeneracijo sveta, zgodila pa se bo v prisotnosti odrešenika (W. Jackson 1906, 338-340).

5.3 Odnos z islamom

Prvo srečanje obeh kultur se je zgodilo kmalu po smrti Mohameda, leta 632. Prvi kalif po njem (*Abu Bakr*) je želel islam razširiti izven meja arabskega sveta, vključno z sasanidskimi državami v Iranu. Leta 635 so muslimanske vojaške sile zmagale v boju za perzijsko deželo in leta 637 zasedle sasanidsko glavno mesto. Skoraj 15 let je trajalo, da so zatrli neodvisnost zoroastrskega Irana in ga vključili v arabski kalifat. Zmaga muslimanskih sil nad zoroastrskim Iranom je bila primarno zmaga močnejše države nad šibkejšo, vendar pa obstajajo teorije, da je veliko pripadnikov zoroastrizma zamenjalo svoje prepričanje za islam, tudi zaradi nekaterih

Mohamedovih idej, ki so delovale privlačnejše. Namreč, islam je odprt za vse ljudi, ne glede na faktorje rase, etničnosti in jezika, zoroastrizem pa je veljal za provincialno omejeno resnico, v katero niso sprejemali tujcev. Islam promovira bratstvo ter izraža nestrinjanje glede socialne diskriminacije, zoroastrizem pa je svojo skupnost razdelil na štiri skupine – podobno kot kaste v Indiji (hinduizem). Islam ima enostavne rituale, zoroastizem pa je bil po nekaterih navedbah prenasičen z očiščevalnimi obredi in rituali. Poleg tega je zgodnji islam prikazal veliko večjo zmožnost kulturne asimilacije kot zoroastrizem, s sprejemanjem idej, vrednot in institucij izposojenih od drugih kultur (Stepanians 2002, 160-166).

5.3.1 Podobnosti med religijama

Že pred muslimansko zasedbo iranske dežele je prišlo do posrednega vpliva zoroastrskih idej na islamsko religijo. Vpliv zoroastrizma na judaizem in krščanstvo je zagotovo pustil sledi tudi v najmlajšem islamu, saj mlajše religije praviloma nastajajo iz elementov starejših, lahko bi se reklo, da se nanje »nalagajo«. Najbolj pomembni vplivi zoroastrizma na islam (poleg monoteistične osnove) so, podobno kot v ostalih dveh abrahamskih religijah, doktrina dualizma, eshatološke osnove in obstoj nadangelov in angelov - na primer posredovanje nadangela Gabrijela pri Mariji (Stepanians 2002, 160-162). »V njo, ki je ohranjala svojo deviškost, smo pod obleko dahnili preko Našega angela Gabrijela ter smo njo in njenega sina naredili pomembna za svetove« Surat Al-'Anbyā' 21:91 (Qur'an 2012).

Za razliko od islama zoroastrizem konceptov pekla in raja nima razdelanih kot končnih krajev za umrle duše, vendar so to le postajališča, kjer duše čakajo na končno telesno vstajenje ob koncu tega sveta. Če pogledamo natančneje, so se točno določene zoroastrske ideje uporabile pri dveh vejah islama – sufizmu in t. i. iluminacijskem išrakizmu. V sufizmu je najpomembnejši vpliv imela doktrina dualizma. Na podlagi zoroastrskih idej se je razvil sprejemljiv argument na vprašanje, zakaj obstajata pola dobro/zlo, glede na to, da sufisti ne priznavajo verskega dualizma v ontološkem smislu vsemogočnega boga. Poleg tega uporabljajo tudi zoroastrsko razlago omejevanja božje moči zato, da je ljudem omogočena svobodna volja (s tem jih bog testira). V išrakizmu pa pomembno vlogo igra neskončna luč (podobno kot ogenj v zoroastizmu), ki je zaslužna za bivanje na Zemlji - luč naj bi ustvarila vsa bitja, vsi jo potrebujejo za življenje, nič ji ni enakovredno, je vsemogočna, nič se ji ne more upreti in nihče ji ne more ubežati. V islamskem Iranu so se ohranili tudi nekateri zoroastrski običaji in prakse. Osnovni koledar, ki ga uporabljajo iranski muslimani je astralen, imena mesecev so skoraj enaka kot v pred-islamskem iranskem koledarju, poleg tega pa

večina Irancev še zmeraj prakticira zoroastrske novoletne običaje - *Nowruz* (Stepaniants 2002, 162-168).

6 ANALIZA VPLIVA ZOROASTRIZMA NA NOVO ZAVEZO

Tako judaizem kot krščanstvo za sveto knjigo priznavata Biblijo, s to izjemo, da starejši judaizem upošteva t. i. *Tanak* (krščanska Stara zaveza), mlajše krščanstvo pa poleg Stare zaveze priznava tudi Novo zavezo. Slednja v osrednjo luč postavlja življenje Jezusa Kristusa, ki ga predstavi kot soterja, odrešenika zatiranega naroda. Judovska sveta knjiga za vlogo soterja omenja Mesijo, katerega prihod se še pričakuje. »Če upoštevamo dejstvo, da naj bi ideja hudiča originalno izhajala iz Irana, potem je logično sklepati, da bo iranski vpliv zaslutiti tudi pri oblikovanju ideje odrešenika« (Hinnells 1969, 162). Judovsko pričakovanje Mesije je najverjetneje nastalo pod vplivom zoroastrske ideje Sōšyanta, novozavezno razumevanje Jezusa kot Kristusa (mesije) pa je različno.

6.1 Podoba odrešenika

Obstaja nekaj podobnosti, ki si jih delita zoroastrska zamisel oz. koncept odrešenika ter judovsko-krščanski Mesija. Tako kot Mesija izhaja iz rodbine izraelskega kralja Davida, je tudi Sōšyant rojen iz semena preroka Zoroastra. V obeh primerih je odrešenik zaslužen za vzpostavitev prave vere in oblikovanje božjega naroda, oba sta božja aduta proti tistim, ki nasprotujejo Njegovi volji ter oba vplivata na prenovo oz. preporod sveta in človeštva (Hinnells 1969, 163). Razvoju eshatoloških predstav v t. i. posteksilskem obdobju - tj. obdobje po osvoboditvi Babilona, 5. stoletje p. n. š.; takrat se oblikuje Biblijo (Infoplease 2000) - se vsaj delno pripisuje vpliv iranskih religijskih idej, še najbolj pri instanci odrešenika. Ob prihodu naj bi porazil zle demone, obudil mrtve in izvršil eshatološko sodbo. Popolnoma enake funkcije se pripisuje zoroastrskemu Sōšyantu (Hinnells 1969, 179).

6.1.1 Zoroastrski odrešenik

Odlomki iz Gat nakazujejo, da se je Zoroaster zavedal, da je konec sveta neizogiben, ter da mu je Ahura Mazda razkril resnico zato, da bo opozoril človeštvo na pomembno vlogo, ki jo igra pri poslednji sodbi. Pa vendar je vedel, da sam ne bo doživel obnove sveta, zato ga bo

moral nadomestiti mož, ki je boljši od najboljšega – Saoshyant. Ta bo ob poslednji sodbi človeštvo popeljal v zadnji boj proti zlu, rojen pa bo kot navaden človek (Boyce 2001, 42).

Izraz Sōšyant pomeni »tisti, katerega delo bo koristno«. V Avesti je izraz večkrat naveden, vendar nekajkrat nastopa v množini (v smislu, da bo več odrešenikov), nekje pa Zoroaster tudi sam sebe poimenuje s tem izrazom (kar najverjetneje povzroča zmedo med strokovnjaki religije). Ne glede na to, se lahko sklepa, da je Zoroaster govoril o prihodu odrešenika v prihodnosti. Sōšyantu se pripisuje:

- a) Deviško rojstvo - v zadnjem zemeljskem obdobju (leta 9000) se bodo na tisoč let rodili trije sinovi Zoroastra, vsi z deviškim spočetjem - tri device se bodo okopale v jezeru, v katerem se nahaja Zoroastrovo seme.
- b) Obnova sveta - Sōšyant bo porazil zle duhove, demone s svojimi pomočniki, kar bo povod za končni boj med dobrim in zlim.
- c) Končno vstajenje od mrtvih - V Farvardin Jašti (del Aveste) je navedeno Častimo Fravashije pravičnega Astvat.ərəta; katerega ime bo zmagovalni Saošyant...On bo Saošyant (Koristni), ker bo koristen za celoten telesni svet; On bo Astvat.ərəta (tisti, ki povzroči vstajenje telesnih bitij), ker se bo kot telesno in živo bitje boril proti telesni destrukciji in vzdržal bes dvonožne zalege... Yt.13: 128 f (Farvardin Jašta v Hinnells 1969, 168).
- d) Eshatološka sodba - Sōšyant je tisti, ki bo pokončal zlo in izvršil eshatološko sodbo v imenu Ahure Mazda ob koncu sveta.
- e) Končni rezultat: namen odrešenikovega dela je obnoviti človeštvo in ljudi vrniti v prvotno stanje – brez potrebe po hrani in brez smrti (Hinnells 1969, 163-170).

6.1.2 Judovsko-krščanska podoba odrešenika

V Stari zavezi se izraz hudič pripisuje instanci, ki sama po sebi ni zlobna, temveč opisuje tožnika v nebesih. Šele v posteksilskem obdobju pa se hudič preoblikuje v zlobno figuro, ki jo je treba poraziti. Mesija, ki ga omenja Stara zaveza, naj bi se pojavil, da porazi sovražnike Izraela, šele naknadno (z Novo zavezo v krščanstvu) pa mu pripíšejo nadnaravno moč, ki bo povzročila padec nadnaravnega zla. Doktrina o vstajenju je poznejša in pomembna inovacija v judaizmu, vendar jo navaja zgolj peščica dvoumnih odlomkov v Stari zavezi (glej Ezk 37, 1-14: o vstajenju mrtvaških kosti) – nekateri omenjajo vstajenje pravičnih in dobrih, drugi vstajenje vseh ljudi, tretji pa omenjajo le nesmrtnost duše. Iz tega se lahko sklepa, da v času Kristusa ni bilo soglasne doktrine o vstajenju. Šele v Novi zavezi je navedeno fizično vstajenje vseh ljudi ob koncu sveta s pomočjo odrešenika. Čeprav naj bi bil bog tisti, ki jih bo obudil, je v nekaterih odlomkih navedeno, da se bo to zgodilo v prisotnosti odrešenika,

Janezov evangelij celo dobesedno navede, da bo ljudi od mrtvih obudil božji sin. Ideja zadnje sodbe je bila originalno namenjena narodom, ki so bili nasprotniki Izraela, ter se je nanašala na oblikovanje božjega naroda. Nova zaveza tradiciji sicer sledi, vendar opisuje kozmično okolje, dobro razdelan koncept sodbe ter povzroča nejasnosti o tem, kdo je sodnik (Hinnells 1969, 173-179). Nova zaveza (še posebej Matejev evangelij) Jezusa označuje za prerokovanega Mesijo in ga postavlja v direktno povezavo z judovskim kraljem Davidom. Nekatere judovske tradicije so poznale dvojni koncept Mesije – kraljevega in duhovnega. Matejev Jezus združuje oba aspekta – duhovnega Mesijo po Mojzesovi tradiciji iz Stare zaveze ter kraljevega Mesijo po Davidovi tradiciji (Greenberg 2011, 157).

6.2 Izvor in namen Matejevega evangelija

»V prvih dveh stoletjih našega štetja krščanstvo in nastajajoča Cerkev niso imeli razjasnjene predstave o tem, kdo je napisal evangelije, zato so začeli o tem razpravljati. Njihova poenostavljanja in približki so postali tradicije, tradicije pa so sedaj sprejete kot dejstvo« (Greenberg 2011, 164). Prvi izmed zapisanih evangelijev je bil Markov, njegov nastanek pa ocenjujejo na čas po padcu Jeruzalema, približno leta 70 našega štetja. Pisec Matejevega evangelija naj bi velik del svoje zgodbe prevzel po Marku, nekaj materiala pa naj bi našel tudi v izgubljenem dokumentu, ki mu strokovnjaki pravijo *Q* - iz nemške besede *quelle*, kar pomeni vir (Greenberg 2011, 164). »Matej je deloval prej urednik, kot pa avtor besedila. Dve ali tri velike kolekcije besedil je prevzel iz drugih virov in jih oblikoval tako, da odražajo njegove lastne skrbi in teologijo« (Greenberg 2011, 156).

Zgodba o Jezusovem življenju je v Matejevem evangeliju predstavljena v bolj priročni obliki za prenos v vsakodnevno uporabo kot v kateremkoli drugem evangeliju (Janez, Luka, Marko). Matejev evangelij zelo premišljeno izbira različen material – Jezusove pridige so topikalno razvrščene in umeščene v knjigo, vsebina in sporočila zgodb pa so prirejena tako, da zadovoljijo različne želje in potrebe ciljne publike (bralcev), ter hkrati sovpadajo z motivi zgodnje krščanske Cerkve. Velik poudarek je na nasprotovanju judaizmu in povečevanju krščanske doktrine. Najzgodnejši dokaz o izvoru in vsebini evangelijev naj bi bilo pet izgubljenih knjig, ki so zajemale predvsem razpravo o Jezusovih izrekih in naj bi jih približno leta 140 zapisal Papias v t. i. Papiasovih izrekih⁷. Razlogi za težnjo po oblikovanju prvega

⁷Shirley Jackson Case (1909, 398) navaja, da naj bi t. i. »logia of Papias« oz. Papiasovi izreki bili eden izmed najpomembnejših virov za pisca Matejevega evangelija, ki je edini uporabil omenjeni vir (J. Case 1909, 398),

evangelija se pripisujejo več dejavnikom. Nastala je nova družba, ki je zgodaj razvila svoj način življenja, za katerega je potrebovala razna pravila, obrede in ceremonije, ki jih je poosebila Cerkev. Kmalu za tem je nova družba prejela nasprotovanje s strani Judov in poganov, kar je evangelist izkoristil za še večjo razmejitev od njih. Ena izmed najpomembnejših točk v Mateju je njegova elaboracija argumenta iz starozavezne prerokbe o prihodu Mesije. Nadalje trdi, da so Judje izgubili pravico do božanske podpore, ker ne priznavajo prihoda in moči Jezusa, katerega trud naj bi bil večinoma usmerjen v izboljšanje judaizma. S tem je poleg drugega omogočil misijonarsko delo po celem svetu, kjer je ljudi opozarjal na posledice nepriznavanja njegove vere. Poleg tega je zgodba o prihodu Jezusa Kristusa posrečeno nastala ravno v obdobju, ko je bila v Palestini napeta politična situacija - padec Jeruzalema je bil neizogiben. Tako, veliko materiala v Mateju bralca pomirja, ker ga opomni, da je Jezus pridigal o mirni razrešitvi konflikta in nadnaravnem poplačilu v onostranstvu. Vzpostavljen je bil torej apokaliptični program za prihodnost, ki je ljudem vlil pogum, ne glede na padec svetega mesta (J. Case 1909, 391-401). »Kadar je Matej kjerkoli v Stari zavezi našel besede, ki so se mu zdele preroške, se je zavzel, da je v Jezusovem življenju našel dogodke, ki bi ustrezali njegovi izpolnitvi. Če je bilo treba, si je kakšne dogodke tudi izmislil« (R. Heinemann 2000⁸, 37).

6.2.1 Avtor Matejevega evangelija

Kdo je pravi avtor se ne ve, čeprav se mu je skozi zgodovino dodelilo ime Matej. Glede na to, da je Matejev evangelij večinoma usmerjen v judovsko ljudstvo strokovnjaki ocenjujejo, da je bil Matej najverjetneje Jud. Dokazi nakazujejo, da je bilo Mateju naklonjeno ljudstvo krščanskih Judov, saj je neko gibanje (Nazarečani) posvojilo njegov evangelij ter ga konec prvega stoletja iz grščine prevedlo v aramejščino, vendar so izpustili prvi dve poglavji, ki govorita o Jezusovem čudežnem rojstvu, saj so verjeli, da je Jezus navaden človek, ki ga je bog izbral za svojega sla zaradi njegove pravičnosti. Najzgodnejše omembe Matejevega evangelija naj bi izhajale iz Sirije, zato večina strokovnjakov trdi, da je pisec Mateja živel v takratnem sirskega mestu Antiohija, v katerem je bilo veliko judovskega in tudi poganskega prebivalstva (Greenberg 2011, 157-158).

Gary Greenberg (2011, 7-9) pa argumentira, da je vse kar je znanega o Papiasu navedel zgodovinar Eusebius iz 4. stoletja, ki trdi, da Papias ni nikoli videl evangelijev, ker so njegova pričevanja nekonsistentna s tem, kar v njih resnično piše. Poleg tega naj bi bil Papias človek z zelo omejenim razumevanjem (Greenberg 2011,7-9).

⁸ Obravnavana literatura je prvič izšla leta 1994.

6.3 Božična zgodba po Matejevem evangeliju

Namen pisca Matejevega evangelija je najverjetneje bil razložiti oz. na novo elaborirati prerokbe iz Stare zaveze v luči takrat aktualnih političnih razmer, kar je vzpodbudilo tudi nastanek božične zgodbe (J. Case 1909, 402). Preko močne judovske tematike in anti-judovske polemike zaznane v Matejevem evangeliju Gary Greenberg (2011, 158) ocenjuje, da je Matejeva judovska skupnost morala biti v konfliktu s takrat vplivnimi judovskimi vladarji. Zato je Matej pisal predvsem za judovsko občinstvo, katerega je uporniško želel usmeriti v idejo Jezusa - Mesije, ki je prišel tako, kot ga je napovedala Stara zaveza (Greenberg 2011, 158). Kot je bilo že nekajkrat omenjeno, so na razvoj judaizma vplivale nekatere razmere, ki so takratnemu ljudstvu približale zoroastrske religijske ideje, zato ne bi bilo čudno, da je tudi pisec Matejevega evangelija (najverjetneje judovske veroizpovedi) v zgodbo inkorporiral elemente podobne tistim, ki jih je poznal zoroastrizem.

Ko je bil Jezus rojen v Betlehemu v Judeji v dneh kralja Heroda, so prišli modri z Vzhoda v Jeruzalem in govorili: »Kje je ta, ki se je rodil kot judovski kralj? Videli smo namreč, da je vzšla njegova zvezda, in smo se mu prišli poklonit.« /.../ takóle je pisano po preroku: *In ti, Betlehem, dežela Judova, nikakor nisi najmanjši med Judovimi voditelji; iz tebe bo namreč prišel vodnik, ki bo pasel moje ljudstvo Izraela.*«

Tedaj je Herod skrivaj poklical modre in od njih natančno poizvedel o času, ko se jim je prikazala zvezda. /.../ Po kraljevih besedah so se modri odpravili na pot; in glej, zvezda, ki so jo videli vziti, je šla pred njimi, dokler ni obstala nad krajem, kjer je bilo dete. Ko so zagledali zvezdo, so se silno razveselili. Stopili so v hišo in zagledali dete z Marijo, njegovo materjo. Padli so predenj in ga počastili. Odprli so svoje zaklade in mu darovali zlata, kadila in mire. In ker so bili v sanjah opomnjeni, naj ne hodijo nazaj k Herodu, so se po drugi poti vrnili v svojo deželo. Mt 2, 1-12 (Svetopisemska družba Slovenije 2001d).

Naveden biblični odlomek je tudi upodobljen v tisočih slikarskih in kiparskih delih, med drugimi na sliki *Adorazione dei Magi* - Čaščenje Treh Kraljev (glej Sliko 6.1), iz česar lahko še lažje razberem in analiziram glavne religijske elemente, prisotne v pripovedi.

Slika 6.1: Giotto Scrovegni – Čaščenje Treh Kraljev (okrog 1304)

Vir: Art and the Bible (2005).

6.3.1 Božični dan

Za kristjane, datum 25. december označuje dan Jezusovega rojstva. Ena izmed prvih, ki je priznavala božič (praznik Jezusovega rojstva), je bila krščanska skupnost sirskega mesta Antiohija, praznični datum pa je postavila krščanska Cerkev šele okrog leta 376 našega štetja. 25. december so kot čas praznovanja že pred krščanstvom poznale druge kulture, med drugimi poganske družbe v rimskem imperiju. Nekatere so praznovale *Materinsko noč*, druge *Saturnalijo* oz. *Brumalijo* kot praznik najkrajšega dne v letu - 25. december namreč pade v čas zimskega sončevega obrata oz. zimskega solsticija⁹, po katerem dnevi zopet postanejo daljši od noči. Brumaliji je sledila *Sigillaria* – dan, ko so starši otrokom podarili igrače (C. Conybeare 1899, 1-3). Tudi v Perziji (današnjem Iranu) so zimskemu solsticiju pripisovali velik pomen. Praznik se je sprva imenoval *Shab-e yalda*, nanašal pa se je na rojstni dan oz. ponovno rojstvo sonca¹⁰ - *Jalda (Yalda)* pomeni rojstvo. Čas je slavil prvinska koncepta svetlobe, luči (Ahura Mazda) in teme (Angra Mainyju), ko dobro premaga zlo, ker po

⁹Po nekaterih virih naj bi se zimski solsticij zgodil sicer okrog 21. oz. 22. decembra (Artarena 1999).

¹⁰Tudi rojstvo svetlobnega božanstva Mitre ter rojstvo sončnega boga nekdanjega rimskega imperija - *Sol invictus* (nepremagljivo sonce) (Kuwait Zoroastrian Association 2008; Wikipedia 2012a).

zimskem solsticiju dan postaja daljši in prevzema noč. Na ta dan naj bi Ahura Mazda ljudem izpolnil želje (Artarena 1999). Do 4. stoletja so Jezusovo rojstvo (tudi njegov krst) slavili 6. januarja, s širjenjem krščanstva pa so svečeniki rimskega imperija ohranili datum 25. december (ki so ga pripisovali rojstvu *Sol Invictusa*), vendar so samovoljno določili datum Marijinega spočetja (25. marec) zato, da se je Jezus lahko devet mesecev kasneje rodil v času solsticija (Kuwait Zoroastrian Association 2008; Wikipedia 2012b). Z islamsko osvojitvijo Perzije je praznik Yalde izgubil verski pomen. Danes se na t. i. *Shab-e Cheleh* dobijo skupaj družina in prijatelji ter uživajo različne vrste suhega sadja, oreščkov, semen in svežega zimskega sadja. Ta čas se spominjajo starodavnih praznikov in molitev božanstvom, s katerimi so včasih zagotovili dober zimski pridelek (Farsinet 2001).

Božiča sprva niso priznavali vsi kristjani. Še več, božiču naklonjeno prebivalstvo so obtožili malikovanja in čaščenja sonca (C. Conybeare 1899, 3). Datum 6. januar, ki je med drugim veljal tudi za dan, ko Jezusa prevzame Sveti duh in postane Kristus (t. i. maziljeni), so kasneje začeli pripisovati prihodu magov oz. treh kraljev v Betlehem (C. Conybeare 1899, 19-20).

6.3.2 Trije modri

Magi (latinsko *magus*, grško *magoi*), modri oz. kasneje trije kralji so najverjetneje zoroasterski duhovniki, svečeniki, ki jih je Matej v evangelij vključil iz prestižnih razlogov. Zoroastrizem je namreč po zaslugi perzijskega kralja Kira med Judi užival velik ugled (glej W. Jackson 1906, 336; New Advent 2009a). V grški različici Matejevega evangelija je izraz za tri kralje *magoi* in že zgodnji bibliologi so domnevali, da se ta nanaša na zoroastrske duhovnike. Glede na to, da naj bi bil Matej Jud ni čudno, da jih je vključil v svojo pripoved. V času objave Matejevega evangelija še ni bilo znano, koliko modrih je prišlo v Betlehem, zato so glede na število daril (mira, kadilo in zlato) določili, da so bili trije. Modre so šele čez čas (v 6. stoletju) preimenovali v kralje, v 8. stoletju pa so jih tudi poimenovali (Gašper, Miha in Boltežar) ter jim določili starost in od kod so prišli (R. Heinemann 2000, 42). Besedo *magoi* v svetih besedilih pogosto enačijo z magijo, čarovnijo, zato ponekod modre označujejo za alkimiste in astrologe, čeprav so najverjetneje bili zgolj potujoči misijonarji, astronomi in predvsem svečeniki. Pomembno je poudariti, da zgodbe o Matejevih magih v starih zoroasterskih tekstih ni. Prav tako jih s tem izrazom ne omenja Biblija (Williamson 2010; New Advent 2009a). Uta Ranke Heinemann (2000, 33) trdi tudi, da je od Jezusovega rojstva do prihoda treh kraljev glede na geografske razmere moralo preteči vsaj eno leto, čeprav nas

Matejev evangelij in vse njegove upodobitve učijo, da je bil Jezus ob njihovem prihodu komaj rojen, v jasliah (R. Heinemann 2000, 33).

6.3.3 Zvezda

Trem modrim smer do mesta kjer se je rodil Jezus kaže zvezda. O njej obstaja veliko polemik, med drugimi, da bi bil tak astronomski pojav zagotovo kje zapisan, da Matej mogoče navaja komet (Halleyev), odsev Saturna, Jupitra ali pa opisuje pojav nove zvezde. Obstaja tudi argument, da je zvezda navedena kot (pravljčni) simbol, saj naj bi v zoroastrizmu pojav nove zvezde (luči) nakazovalo na rojstvo pomembne osebe. Poleg tega zvezda lahko namiguje na domnevno astrološko dejavnost magov (New Advent 2009a). Zvezde, ki napovedujejo pomembne dogodke, še posebej rojstvo velikih junakov, so dobro poznali že v antiki. Imeli so jih za nadnaravni znak, zato so jim pripisovali božanskost (R. Heinemann 2000, 34). Zelo možno je tudi, da je Matej želel ustvariti vtis o izpolnjenju navedene prerokbe iz Stare zaveze »Vidim ga, pa ne sedaj, gledam ga, pa ne blizu. Zvezda vzhaja iz Jakoba in žezlo se vzdiguje iz Izraela, strl bo senca Moábcev in lobanjo vsem Setovim sinovom« Nu 24,17 (Svetopisemska družba Slovenije 2001a).

6.3.4 Aseksualno spočetje in deviški porod

Ideja nadnaravnega rojstva Jezusa naj bi bila v Biblijo vrinjena kasneje, saj drugače ne bi bila navedena zgolj v Matejevem evangeliju - Janez, ki med evangelisti najbolj natančno opisuje Jezusovo inkarnacijo, tudi nikjer ne omenja njegovega nadnaravnega vstopa v svet. Obstaja možnost, da je deviško rojstvo mišljeno kot metafora za učlovečenje Jezusa, in se ga ne sme jemati preveč dobesedno (W. Bacon in drugi 1906).

Če pogledamo logično, je ideja deviškega rojstva hibrid, če ne že pošastnost. Zgodovinsko gledano odraža duh post-apostolske dobe, ki zajema združitev primitivne doktrine mesijanstva po Davidovi rodbini s helenistično doktrino mesijanstva povezanega z inkarnacijo, ki je reprezentirana v t. i. Modrostni doktrini Pavla in doktrini Logosa po četrtem evangelistu. Teorije nadnaravnega rojstva se ne da utemeljiti preko nobene od omenjenih doktrin, saj želi združiti trditve od vseh (W. Bacon v W. Bacon in drugi 1906, 10).

Deviško, nadnaravno rojstvo je bilo skozi zgodovino pripisano tudi kar nekaj pomembnim likom – Pitagori, Platonu, Mitri in Budi (W. Bacon in drugi 1906). V tretjem stoletju je perzijski Mani (termin, ki označuje spoštovanje; ne gre za osebno ime) razvil maniheizem, ki naj bi sestavljal doktrine vseh takrat znanih religij – zoroastrski dualizem (večvredna duša/manjvredno telo), babilonsko folkloro, budistično etiko in nekaj krščanskih elementov.

Njegov oče naj bi bil t. i. častilec idolov in legenda pravi, da naj bi med čaščenjem slišal glas, ki ga je nagovoril, da se vzdrži od žensk, uživanja mesa in vina. Mani je šel po njegovih stopinjah, zato je bilo glavno načelo maniheizma vzdrževanje. Maniheizem naj bi zoroasterski dualizem prenesel na področje seksualnosti. Sveti Avguštin, ki je bil ključni pri oblikovanju krščanskega odnosa do spolnosti, je bil Manihejec, zato je najverjetneje v Biblijo vpletena zgodba o aseksualnem spočetju in deviškem rojstvu (New Advent 2009b, 2009c). Zelo očitno podobnost s krščansko zgodbo o brezmadežnem spočetju Device Marije najdemo v zoroastrski zgodbi o spočetju odrešenika Sōshyanta in njegovih dveh predhodnikov - v jezeru, kjer se nahaja Zoroastrovo seme naj bi se na tisoč let okopale in brezmadežno oplodile tri device (glej Hinnells 1969, 166), čeprav na tem mestu ni nujno, da gre zgolj za vpliv zoroastrizma na krščanstvo, saj imajo različne kulture podobno zastavljene verske fantazije v zvezi z začetkom, rojstvom raznih junakov. Vseeno pa »Devica Marija nikakor ni izviren krščanski lik, v verovanje kristjanov je stopila po ovinkih, prek poganov in poganskih kristjanov. /.../ Podoba devic, ki rojevajo božje odrešenike, je prastara« (R. Heinemann 2000, 44-45).

6.3.5 *Angel varuh (s krili)*

Na Giottovi sliki je opaziti angela varuha s krili, ki bdi nad komaj rojenim Jezusom. Skleпам, da gre za t. i. *Gospodovega angela* Mt1, 20 (Svetopisemska družba Slovenije 2001e), ki ima pomembno vlogo v zgodbah o Marijinem spočetju (oploditev s Svetim Duhom, pridiga Jožefu, itd.). Zoroastrizem pozna nekaj instanc podobnih nadangelom in angelom, katere priznavajo v judaizmu in posledično krščanstvu – Fravashije, Asmeshe Spentas in predvsem Yazate. Najbolj očitna podobnost je vidna preko zoroastrskega simbola Faruha oz. Faravaharja. Sestavljen je iz podobe moža (Zoroastra), ki ga oklepata dve krili s tremi horizontalnimi plastmi – predstavljali naj bi zoroastrski moto dobrih besed, misli in dejanj. Če se ga vernik drži, lahko duhovno napreduje, ker sledi pravi veri – metaforično vzleti (Iransara 2012).

6.3.6 *Avreola*

Na splošno je veliko duhovnih oz. drugih pomembnih religijskih oseb upodobljenih z avreolo (svetel krog, svetniški sij). Na Giottovi sliki (glej sliko 6.1) imajo vse pomembne osebe nad glavo sij, z izjemo dečka, ki skrbi za kamele. Tudi Zoroaster, najpomembnejša figura v

zoroastrizmu, je pogosto upodobljen z avreolo. Najverjetneje je ta uporabljena kot simbol za vsemogočno svetlobo, luč, ogenj, ki so vseprisotni in premagujejo temo oz. zlo. »Spet jim je Jezus spregovoril: »Jaz sem luč sveta. Kdor hodi za menoj, ne bo hodil v temi, temveč bo imel luč življenja.« Jn 8, 12-13 (Svetopisemska družba Slovenije 2001č).

6.3.7 Božična jelka in trije dobri možje

Tudi krščanska božična jelka (ki ji v novejši zgodovini pripisujejo nemški izvor) naj bi bila derivat zoroastrizma. Namreč, v rimskem imperiju naj bi vsako leto 22. marca v tempelj posvečen Mitri prinesli bor in ga okrasili z rožami in rezbarijami, med praznovanjem Jalde pa naj bi po neki teoriji Perzijci krasili ciprese (zimzeleno drevo) tako, da so predstavljale sončni sistem – na vrhu se je nahajal največji in najsvetlejši okras, ki je predstavljal sonce (simbol za Mitro), spodaj pa razno okrasje, ki je simboliziralo ostale planete. Poleg tega so včasih dodali srebrn trak, ki je predstavljal rimsko cesto (ZoroastrianReligion 2008). V povezavi s tem se pojavi tudi polemika o treh dobrih možeh, ki obiščejo otroke vsako zimo – Miklavžem, Božičkom in Dedkom Mrazom. Vzorednica s tremi modrimi, magi, ki so Jezusu prvi prinesli darila, je več kot očitna. Tradicija obdarovanja naj bi se v Evropi in ZDA začela šele ob koncu 18. stoletja, medtem ko so obdarovanje ob koncu zimskega solsticija poznala že poganska ljudstva rimskega imperija – praznik Sigillaria (glej C. Conybeare 1899, 3) - na dan Jalde pa naj bi Ahura Mazda ljudem izpolnjeval želje podobno, kot naj bi to danes počel Božiček (glej Artarena 1999).

7 ZOROASTRIZEM DANES

Število zoroastrijcev živečih v modernem Iranu znaša manj kot 40.000. Poleg tega je med osmim in desetim stoletjem nekaj pripadnikov zoroastrizma zapustilo Iran in emigriralo v Indijo, kjer jih danes živi okrog 100.000 - imenujejo se Parsi. Skupno število vseh živečih zoroastrijcev na svetu je tako približno 120.000 (Stepaniants 2002, 159). Zoroasterske manjšine po svetu še vedno verjamejo v Ahuro Mazda in sledijo zapovedim v Avesti. Veselijo se večnega življenja v naslednjem svetu, po tem ko bodo mrhovinarji raztrgali njihova mrtva telesa na Stolpih Tišine in pustili kosti, ki se bodo z začetkom novega sveta ognile z nesmrtnim mesom ter združile z dušo, ki vsakega čaka v peklu, raju ali vicah. Še zmeraj častijo ogenj, ki predstavlja čistost in moč boga - v ta namen še danes gradijo templje (W.

Jackson 1985, 343). Zoroastrijci so kljub temu, da so razpršeni po celem svetu, obdržali svojo energijo in iznajdljivost, vsaka lokalna skupnost je oblikovala svoj zoroasterski duhovni vrh, ki promovira doseganje družbenih, dobrodelnih in religijskih ciljev. Oblikovale so se tudi razne zoroasterske asociacije, društva, ki organizirajo razne kongrese in simpozije po celem svetu (Boyce 2001, 226-227).

8 SKLEP

Do nedavno je splošna krščanska misel upoštevala dogmo, da je krščanska vera absolutna, edinstvena ter večvredna od vseh ostalih verstev, vendar je v novejšem času do neke mere začela sprejemati dejstvo, da je krščanstvo absolutno za kristjane na primer tako, kot je islam absoluten za muslimane. Miselnost se je skozi čas omehčala z vdorom informacij o obstoju verstev iz ostalih delov sveta na Zahod, ter s spoznanjem, da se je zaradi nasilne preteklosti pojavil ekonomski, čustveni in politični prepad med »verniki« in »ne-verniki«, čeprav v krščanstvu še zmeraj obstaja neko univerzalno mnenje, da predstavlja edino rešitev za vse ljudi ob koncu časa, celo ne glede na njihovo etnično in versko pripadnost (Troeltsch v Hick in Knitter 1994¹¹, 16-22). Zanimivo je, da se večina verstev še danes sklicuje na izvirnost, edinstvenost in absolutnost, medtem ko obstajajo dokazi, ki kažejo na medsebojno, zgodovinsko povezanost. Ta je obravnavana kot tabu, čeprav se zdi, da bi s poglobljenim zanimanjem za ostale kulture in religije prišlo do večje tolerance in razumevanja ter posledično do manj napetosti, ekskluzivnosti, zaničevanja in destruktivnega ravnanja. Abrahamske religije – judaizem, krščanstvo in islam so ena izmed največjih verstev na svetu in zdi se, da svoj položaj želijo ohranjati ravno s prekomernim poudarjanjem univerzalnosti. Temu naproti, tezo zastavljeno v diplomski nalogi, po kateri so nekateri verski elementi treh t. i. abrahamskih religij predelave oz. transformacije idej zoroastrizma, v veliki meri potrjujem. Navedla sem namreč, da so religije skozi zgodovino gotovo imele vsaj posreden, če ne tudi neposreden kulturni stik – Judom je zoroastrizem približal perzijski kralj Kir z osvojitvijo Babilona, krščanstvo je zoroastrski vpliv prejelo preko pisca novozaveznega evangelija (Mateja), ki je bil skoraj gotovo Jud, islam pa je na zoroastrizem naletel ob muslimanskem osvajanju perzijskega ozemlja. Tako so omenjene kulture oblikovale podobnosti pri religijskih elementih, kot so monoteizem in s tem tesno povezan kozmični dualizem, obstoj angelov in

¹¹ Obravnavana literatura je izšla leta 1987.

demonov, podoba odrešenika, ideja eshatološke retribucije, končno telesno vstajenje in posameznikova svobodna volja. Kljub omenjenemu, pa sem zaznala prepreke pri obravnavanju izbrane tematike, saj je poleg nedostopnosti in pomanjkanja verodostojnih strokovnih besedil ter specifičnosti pri razčlenjevanju določenih pojmov zoroastrske terminologije, včasih med avtorji zaznati pomanjkanje objektivnosti pri argumentaciji in postavljanju teorij. Kot primer - v enem izmed strokovnih besedil, ki obravnava nadnaravno rojstvo Jezusa se nahaja trditev »Konec koncev bi morali čestitati sami sebi, da verjamemo in brez dvoma zaupamo v Jezusa, ki nam omogoča odrešenje, saj je to bolj pomembno, kot da vse popolnoma razumemo« (B. Warfield v W. Bacon in drugi 1906, 30). Pojavljajo se tudi teoretiki, ki vpliv zoroastrizma vztrajno zanikajo. James Barr (1985, 204) argumentira, da se teorije o vplivu religijskih elementov zoroastrizma na judaizem pojavijo zaradi posploševanja podobnosti med verstvoma, bodisi, ker je navada, da se oblikuje neko splošno mnenje – na primer, da je tako razširjena, vplivna stara religija kot zoroastrizem morala zagotovo imeti vsaj nekakšen vpliv na prihodnja verstva (splošno sklepanje, ki ni nujno resnično), bodisi, ker se sklepa, da je notranja dinamika judaizma sama premalo učinkovita, da bi bila zmožna oblikovati tak fenomen verstva, kot v bistvu je (zato naj bi iskali razloge drugje – v tem primeru v zoroastrizmu) (Barr 1985, 204). Nadaljuje, da se podobnosti med zoroastrizmom in judaizmom opazi le, če se jih namenoma išče (Barr 1985, 208). Tako, bi se v času življenja Judov v Perziji kakršnokoli zanimanje za iransko religijo zagotovo kam zapisalo. V Tori je opisano življenjsko okolje Judov sicer umeščeno v Perzijo, vendar naj bi bil ta opis prikaz življenja Judov v Perziji in ne opis perzijskega načina življenja (Barr 1985, 218). Po drugi strani pa se kar nekaj strokovnjakov, med njimi Mary Boyce, John Hinnells, George Foot Moore in Solomon Alexander Nigosian strinja, da je do izposoje oz. prenosa idej gotovo prišlo, torej da je starejši zoroastrizem preko kontakta z abrahamskimi religijami na njih prenesel nekatere svoje religijske elemente, ki so jih le-te nekoliko transformirale, čeprav je kasneje lahko prišlo tudi do obratnega efekta – da so že ustaljene prakse abrahamskih religij nekoliko prešle tudi v zoroastrsko miselnost.

V nadaljevanju, odgovor na raziskovalno tezo sem v diplomski nalogi razkrivala s pomočjo primerjave idej krščanske božične zgodbe po Matejevem evangeliju z religijskimi elementi zoroastrizma. Polemika se je pojavila že pri samem izvoru Matejevega evangelija, saj se je izkazalo, da je ta najverjetneje skupek tekstov prevzetih od drugih virov, avtor pa je zgodbo iz subjektivnih razlogov priredil – Jezusove pridige je oblikoval in umestil tako, da so zadovoljile pričakovanja ljudstva in odgovarjale starim prerokbam, sovpadale z vrednotami zgodnje krščanske Cerkve ter za razliko od takrat aktualnih razmer obljubljale boljše pogoje

za življenje (če ne v tostranstvu, pa v onstranstvu). Ugotovila sem, da so nekateri religijski elementi, ki se pripisujejo podobi odrešenika (v judaizmu Mesiji, v krščanstvu Jezusu Kristusu, v zoroastrizmu Sōšyantu) - božični dan (25. december), aseksualno spočetje in deviško rojstvo, prihod treh kraljev, angel s krili, svetniški sij oz. avreola nad glavo pomembnih verskih oseb, zvezda nad Betlehemom in celo obdarovanje ter postavljanje božičnega drevesca, najverjetneje derivati zoroastrizma oz. predstavljajo mešanico nekih transformiranih idej, prevzetih tudi od drugih (starejših) verstev in tradicij poganskih narodov. Moja diplomska naloga do neke mere prispeva k religiološki demistifikaciji edinstvenosti in izvirnosti abrahamskih religij, še posebej pa na drugačen način razkriva fenomen božiča, kot eno izmed osrednjih tem krščanstva, ki vsebuje »izmišljije o jasliah in kraljih, volu in oslu, z ljubo dvojico in milim, kodrastim dečkom na sredi« (R. Heinemann 2000, 42).

9 LITERATURA

Art and the Bible. 2005. *Giotto: The Adoration of the Magi (Arena chapel)*. Dostopno prek: <http://www.artbible.info/art/large/402.html> (16. februar 2012).

Artarena. 1999. *The festival of »Yalda« (Winter solstice celebrations)*. Dostopno prek: <http://www.artarena.force9.co.uk/yalda.htm> (13. maj 2012).

Avesta -- Zoroastrian Archives. 2012. *Avesta*. Dostopno prek: <http://www.avesta.org/avesta.html#avinfo> (8. marec 2012).

Bacon, W. Benjamin, Andrew C. Zenos, Rush Rhees in Benjamin B. Warfield. 1906. The Supernatural Birth of Jesus. *The American Journal of Theology* 10 (1): 1-30.

Barr, James. 1985. The Question of Religious Influence: The Case of Zoroastrianism, Judaism, and Christianity. *Journal of the American Academy of Religion* 2 (53): 201-235. (22. april 2011).

Boyce, Mary. 2001. *Zoroastrians. Their religious beliefs and practises*. London, New York: Routledge.

Case, Shirley Jackson. 1909. The Origin and Purpose of the Gospel of Matthew. *The Biblical World* 34 (6): 390-402.

Conybeare, F. C. 1899. The History of Christmas. *The American Journal of Theology* 3 (1): 1-21. (10. april 2012).

Eliade, Mircea. 1996. *Zgodovina religioznih verovanj in idej I*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Farsinet. 2001. *Yalda - Shab-e Cheleh-Shab-e Yalda / Yalda History and Traditions in Iran*. Dostopno prek: <http://www.farsinet.com/norooz/yalda.html> (13. maj 2012).

Greenberg, Gary. 2011. *Who wrote the Gospels? Why new testament scholars challenge church traditions*. New York: Pereset Press.

Heinemann, Ranke Uta. 2000. *Ne in Amen - napotilo za verski dvom*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Hick, John in Paul F. Knitter. 1994. *The myth of Christian Uniqueness: toward a pluralistic theology of religions*. Maryknoll, New York: Orbis Books.

Hinnells, R. John. 1969. Zoroastrian Saviour Imagery and its Influence on the New Testament. *Numen* 16 (3): 161-185.

Infoplease. 2000. *The Postexilic Period*. Dostopno prek: <http://www.infoplease.com/ce6/society/A0859077.html> (17. marec 2012).

Iransara. 2012. *Faravahar / The most powerful spiritual symbol of true Iranians*. Dostopno prek: <http://www.iransara.info/Iran%20Faravahar%20Zartosht%20Farvahar%20fravahar.htm> (13. maj 2012).

Kriwaczek, Paul. 2003. *In search of Zarathustra: the first prophet and the ideas that changed the world*. New York: Knopf.

Kuwait Zoroastrian Association. 2008. *Yaldâ festival – Iranian traditions & beliefs*. Dostopno prek: <http://kzamembers.wetpaint.com/page/YALD%C3%82+FESTIVAL+-+Iranian+traditions+%26+beliefs> (13. maj 2012).

Moore, George Foot. 1912. Zoroastrianism. *The Harvard Theological Review* 5 (2): 180-226.

New Advent. 2009a. *Catholic Encyclopedia, Magi*. Dostopno prek: <http://www.newadvent.org/cathen/09527a.htm> (3. maj 2012).

--- 2009b. *Catholic Encyclopedia, Manichaeism*. Dostopno prek: <http://www.newadvent.org/cathen/09591a.htm> (3. maj 2012).

--- 2009c. *Catholic Encyclopedia, St. Augustine of Hippo*. Dostopno prek: <http://www.newadvent.org/cathen/02084a.htm> (3. maj 2012).

Nigosian, Solomon Alexander. 2003. *The Zoroastrian Faith: tradition & modern research*. Canada: McGill-Queen's University Press.

Qur'an. 2012. *Surat Al-'Anbyā' 21:91 (The Prophets)*. Dostopno prek: <http://quran.com/21/91> (9. junij 2012).

Stepaniants, Marietta. 2002. The Encounter of Zoroastrianism with Islam. *Philosophy East and West* 2 (52): 159-172.

Svetopisemska družba Slovenije / Biblija.net - Sveto pismo na internetu. 2001a. (4 Mojzes) *Nu 24,17*. Dostopno prek: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Nu+24%2C17+&id13=1&pos=0&set=2&l=sl> (9. junij 2012).

--- 2001b. *Ezekiel 37, 1-14*. Dostopno prek: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Ezk+37%2C+1-14+&id13=1&pos=0&set=2&l=sl> (9. junij 2012).

--- 2001c. *Izaija 45, 1-6*. Dostopno prek: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Iz+45%2C+1-6+&id13=1&pos=0&set=2&l=sl> (9. junij 2012).

--- 2001č. *Janez 8, 12-13*. Dostopno prek: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Jn+8%2C+12-13+&id13=1&pos=0&set=2&l=sl> (9. junij 2012).

--- 2001d. *Matej 2, 1-12*. Dostopno prek: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Mt+2+1-12&id13=1&pos=0&set=2&l=sl> (30. maj 2011).

--- 2001e. *Matej 1, 20*. Dostopno prek: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Mt1%2C+20&id13=1&pos=0&set=2&l=sl> (9. junij 2012).

Wikipedia. 2012a. *Sol Invictus*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Sol_Invictus (13. maj 2012).

--- 2012b. *Yaldā*. Dostopno prek: <http://en.wikipedia.org/wiki/Yald%C4%81> (13. maj 2012).

Williams Jackson, Abraham Valentine. 1906. Zoroastrianism and the Resemblances between It and Christianity. *The Biblical World* 5 (27): 335-343.

Williamson, Stephen. 2010. *The real Magi / The Real History Behind the Bible Story of Wise Men*. Dostopno prek: <http://members.efn.org/~opal/therealmagi.html> (28. april 2012).

Wood, P. Irving. 1927. Borrowing between religions. *Journal of Biblical Literature* 1/2 (46): 98-105.

ZoroastrianReligion. 2008. *Historical perspective*. Dostopno prek: <http://www.zoroastrianreligion.org/historical-perspective/> (5. maj 2012).